Byung-Chul Han

Psikopolitika

NEOLİBERALİZM
VE YENİ İKTİDAR TEKNİKLERİ

metis

Byung-Chul Han

Psikopolitika

Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri

Güney Koreli yazar ve kültür kuramcısı. 1959'da Seul'de doğdu. 1980'lerde Almanya'ya taşınarak felsefe, Alman edebiyatı ve Katolik teolojisine yoğunlaştı. Freiburg'da doktorasını tamamladıktan sonra 2000 yılında Basel Üniversitesi'nin felsefe bölümüne katıldı. Akademik kariyerine çeşitli üniversitelerde devam eden Han, araştırmalarında on sekiz, on dokuz ve yirminci yüzyıl felsefesi, etik, fenomenoloji, kültür kuramı, estetik, din, medya kuramı ve kültürlerarası felsefe gibi konulara yöneldi. Günümüz toplumuna dair derinlikli çözümleme ve eleştirileriyle dikkat çeken Han, 2012 yılından beri Berlin Sanat Üniversitesi'nde ders veriyor. Bazıları birçok dile çevrilmiş on altı kitabı bulunan yazarın eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Tod und Alterität* (2002; Ölüm ve Başkalık), *Was ist Macht?* (2005; Güç Nedir?), *Yorgunluk Toplumu* (2010; Açılım, 2015), *Şiddetin Topolojisi* (2012; Metis, 2017), *Şeffaflık Toplumu* (2011; Metis, 2017), *Zamanın Kokusu* (2009; Metis, 2018) ve *Eros'un Istırabı* (2012; Metis, 2019).

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 43544

Psikopolitika
Byung-Chul Han
Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri

Almanca Basımı:
Psychopolitik
Neoliberalismus und die neuen Machttechniken

© S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2014

S. Fischer Verlag ile AnatoliaLit Ajans
aracılığıyla yapılan sözleşme temelinde
yayımlanmıştır.

© Metis Yayınları, 2019
Türkçe Çeviri © Haluk Barışcan, 2019

İlk Basım: Eylül 2019
Üçüncü Basım: Ocak 2020

Yayıma Hazırlayan: Semih Sökmen

Kapak Resmi: Mustafa Horasan, 1996
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 44865

ISBN-13: 978-605-316-170-7

Eserin hak sahiplerinin yazılı izni alınmaksızın, bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Byung-Chul Han

Psikopolitika

NEOLİBERALİZM
VE YENİ İKTİDAR TEKNİKLERİ

Çeviren:
Haluk Barışcan

metis

METİS YAYINLARI

BYUNG-CHUL HAN KOLEKSİYONU

•

ŞİDDETİN TOPOLOJİSİ 2016

ŞEFFAFLIK TOPLUMU 2017

ZAMANIN KOKUSU 2018

PSİKOPOLİTİKA 2019

EROS'UN ISTIRABI 2019

İÇİNDEKİLER

Özgürlüğün Krizi	11
Akıllı İktidar	23
Köstebek ve Yılan	27
Biyopolitika	29
Foucault'nun İkilemi	31
Öldürerek Tedavi	37
Şok	41
Dost Big Brother	45
Heyecan Kapitalizmi	49
Oyunlaştırma	57
Big Data	63
Öznenin Ötesinde	83
Budalalık	85
Notlar	91

İstediğim şeyden koru beni –

JENNY HOLZER

ÖZGÜRLÜĞÜN KRİZİ

Özgürlüğün Sömürülüşü

Özgürlük bir epizot haline gelecektir. Epizot ara bölüm demektir. Özgürlük duygusu bir yaşam biçiminden diğerine geçerken ortaya çıkar ve bu yeni biçim de kendini bir zorlama biçimi olarak gösterene kadar sürer. Böylece özgürleşmenin ardından yeni bir tabiyet gelir. Bu öznenin kaderidir sanki: *Subjekt*'in kelime anlamının, "tabi olan"ın da itiraf ettiği gibi.

Bugün tabi durumda bir *özne* (*Subjekt*) değil, özgür, kendini sürekli yeniden tasarlayan, yeniden icat eden bir *proje* (*Projekt*) olduğumuza inanıyoruz. Özneden projeye bu geçişe özgürlük duygusu eşlik ediyor. Ancak bizzat bu projenin zorlama altında bir varlık, dahası *tabiyet ve boyun eğişin daha da etkin bir biçimi* olduğunu görüyoruz. Dışsal baskılardan ve kendine yabancı zorlamalardan kurtulmuş olduğunu sanan bir proje olarak ben, daha iyi bir performans sergileme ve mükemmelleşme şeklindeki içsel baskılara ve zorlamalara tabi kılıyorum kendimi.

Bizzat özgürlüğün zorlamalara yol açtığı kendine has bir tarihsel dönemde yaşıyoruz. Yapa*bilme* özgürlüğü, emir ve yasaklar dile getiren yap*malısın*dan daha fazla zorlama üretiyor hatta. Yap*malısın*ın bir sınırı vardır. Yapa*bilme* ise sınır tanımaz. Bu yüzden

de yapa*bilme*den kaynaklanan zorlamanın sınırı yoktur. Böylece kendimizi bir ikilemin içinde buluruz. Özgürlük aslında zorlamanın karşıtıdır. Özgür olmak zorlamalardan arınmış olmak demektir. Ama zorlamanın karşıtı olması gereken bu özgürlüğün kendisi zorlamalar yaratır. Depresyon ya da ruhsal tükeniş (*burnout*) özgürlüğün derin krizinin dışavurumlarıdır. Bunlar günümüzde özgürlüğün pek çok açıdan zorlamaya dönüşmekte olduğunun patolojik işaretleridir.

Kendini özgür sanan performans öznesi aslında bir köledir. Efendisi olmaksızın kendini gönüllü olarak sömürmesi ölçüsünde *mutlak köledir*. Karşısında onu çalışmaya zorlayan bir efendi yoktur. *Salt yaşamı* mutlaklaştırarak *çalışır*. Salt yaşam ve çalışma aynı madalyonun iki yüzüdür. Sağlık salt yaşamın idealini temsil eder. Hegel'in efendi ve köle diyalektiği uyarınca çalışmayıp *sadece keyif süren* efendinin egemenliği, hatta özgürlüğü neoliberal köleye yabancıdır. *Efendinin egemenliği*, kendini salt yaşamın üzerine yerleştirmesi ve bunun uğruna ölümü bile göze almasındadır. Bu *aşırılık*, bu aşırı yaşam ve keyif biçimi çalışan, salt yaşamı dert edinen köleye yabancıdır. Hegel'in düşündüğünün aksine çalışmak onu özgür kılmaz. İşin kölesi olarak kalmaya devam eder. Hegel'in kölesi efendiyi de işe zorlar. Hegel'in efendi-köle diyalektiği çalışmanın totaliter hale gelmesine yol açar.

Bir girişimci olarak neoliberal özne başkalarıyla *amaçtan yoksun* ilişkilere girmekten acizdir. Girişimciler arasında amaçtan yoksun bir dostluk oluşmaz zaten. Halbuki özgür olmak (*Frei-sein*) köken olarak *dostlar arasında olmak* (*bei Freunden sein*) anlamına gelir. Özgürlük (*Freiheit*) ve arkadaş (*Freund*) Hint-Avrupa dil ailesinde aynı köke sahiptir. Özgürlük esasında bir *ilişki kelimesidir* (*Beziehungswort*)*. İnsan kendini ancak iyi bir ilişkide, diğer insanlarla mutlu bir birliktelik içinde gerçekten özgür his-

seder. Neoliberal rejimin yönelmiş olduğu tümden tekilleşme bizi gerçekten özgür kılmaz. Böylelikle bugün sorulacak soru, kendisini zorlamaya dönüştüren uğursuz diyalektiğinden kurtulabilmek için özgürlüğü yeniden tanımlamamızın, yeniden icat etmemizin gerekip gerekmediğidir.

Neoliberalizm bizzat özgürlüğü sömürmeye yarayan çok verimli, hatta zekice bir sistemdir. Heyecan, oyun ve iletişim gibi özgürlüğün pratiğine ve dışavurum biçimlerine ait ne varsa sömürülür. İnsanı iradesine karşı sömürmek verimli olmaz. Yabancı bir gücün sömürüsü fazla kazanç sağlamaz. Ancak özgürlüğün sömürülüşü sayesinde maksimum kazanca ulaşılır.

İlginç bir şekilde Marx da özgürlüğü başkalarıyla kurulan iyi ilişki üzerinden tanımlamıştır: "Ancak [başkalarıyla] bir topluluk halindedir ki [her] birey yeteneklerini her yönde geliştirme imkânına kavuşur; yani kişisel özgürlük ancak topluluk içinde mümkündür."[1] Buna göre özgür olmak *kendini diğerleriyle birlikte gerçekleştirmek*ten başka bir anlama gelmez. Özgürlük başarılı bir toplulukla eşanlamlıdır.

Marx'a göre bireysel özgürlük sermayenin hilesi, sinsi bir oyunudur. Bireysel özgürlük fikrine dayanan "özgür rekabet" sadece "sermayenin başka bir sermaye olarak kendiyle ilişkisi, yani sermayenin sermaye olarak reel davranışıdır".[2] Sermaye, özgür rekabet üzerinden başka bir sermaye olarak kendisiyle ilişki kurarak ürer. Kendisinin ötekisiyle bireysel rekabet üzerinden çiftleşir. İnsanlar birbirleriyle özgürce rekabet ederken sermaye çoğalır. Bireysel özgürlük sermaye tarafından kendi çoğalması için

* "Öncül, zamirin ilişki kurduğu kelime" anlamına gelen *Beziehungswort*, "ilişki" ve "kelime" anlamlarına gelen kelimelerden oluşur. *–ç.n.*

ele geçirildiği ölçüde köleliktir. Yani sermaye üremek için bireyin özgürlüğünü sömürür: "Özgür rekabette özgür olan bireyler değil sermayedir."[3]

Bireysel özgürlük aracılığıyla *sermayenin özgürlüğü* gerçekleşir. Böylelikle özgür birey sermayenin cinsel organı durumuna indirgenir. Bireysel özgürlük sermayeye, onu aktif üremeye yönelten "otomatik" bir öznellik kazandırır. Böylelikle de sermaye sürekli olarak "canlı yavrular"[4] doğurur. Günümüzde aşırı bir biçime bürünen bireysel özgürlük sonuçta *bizzat sermayenin aşırılığı*ndan başka bir şey değildir.

Sermayenin Diktatörlüğü

Marx'a göre üretici güçler (insani emekgücü, çalışma tarzı ve maddi üretim araçları) gelişmelerinin belli bir aşamasında hâkim üretim ilişkileriyle (mülkiyet ve iktidar ilişkileriyle) çelişkiye düşer. Bu çelişki üretici güçlerin sürekli gelişmesi sonucu ortaya çıkar. Endüstrileşme, feodal-benzeri mülkiyet ve iktidar ilişkileriyle çelişkiye düşen yeni üretici güçler üretir. Bu çelişki üretim ilişkilerinin değişimi yönünde baskı yapan toplumsal krizlere yol açar. Çelişki, proletaryanın burjuvaziye karşı yürüteceği, komünist toplum düzeninin kurulmasıyla sonuçlanacak mücadelesiyle çözülecektir.

Marx'ın düşündüğünün aksine üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişki komünist bir devrimle ortadan kalkmaz. Bu çelişki *çözümsüzdür*. Tam da bu içsel daimi çelişkiden ötürü kapitalizm geleceğe kaçar. Böylece de endüstriyel kapitalizm, bir kesintiyle komünizme geçecek yerde *mutasyon geçirmiş* ve post-

endüstriyel, gayri maddi üretim tarzına sahip neoliberalizm ve finans kapitalizmine dönüşmüştür.

Kapitalizmin mutasyon geçirmiş biçimi olarak neoliberalizm işçiyi bir *girişimci* haline getirir. Başkası tarafından sömürülen işçi sınıfını komünizm değil neoliberalizm ortadan kaldırır. Bugün herkes *kendi şirketinin kendini sömüren işçisidir*. Herkes birey olarak hem efendi hem köledir. Sınıf mücadelesi de insanın *kendisiyle iç savaşı* haline dönüşür.

Günümüzün üretim tarzını niteleyen, Antonio Negri'nin "proletarya"nın ardılı olarak yücelttiği birlikte çalışan "çokluk" (*Multitude*) değil, yalıtılmış, kendiyle kavga eden, kendini gönüllü olarak sömüren girişimcinin *yalnızlığı*dır (*Solitude*). Bu yüzden, birlikte çalışan "çokluk"un "parazit nitelikli imparatorluğu" devirerek komünist toplum düzenini getireceğine inanmak hatalıdır. Negri'nin tutunduğu bu Marksist şemanın bir yanılsama olduğu bir kez daha ortaya çıkacaktır.

Neoliberal rejimlerde üretim araçlarının sahipleri tarafından sömürülen bir proletarya, bir işçi sınıfı mevcut değildir. Maddi olmayan üretimde zaten herkes kendi üretim aracına sahiptir. Neoliberal sistem gerçek anlamda bir sınıf sistemi değildir. Aralarında uzlaşmazlık bulunan sınıflardan oluşmaz. Sistemin istikrarını sağlayan da işte budur.

Proletarya-burjuvazi ayrımı günümüzde artık geçersizdir. Kelime anlamı olarak proletarya çocuklarından başka bir şeye sahip olmayan kişi demektir. Tek öz-üretimi biyolojik üremeyle sınırlıdır. Günümüzdeyse herkesin, kendini özgürce tasarlayan bir proje olarak, *sınırsız bir öz-üretim* imkânına sahip olduğu yanılsaması yaygınlaştırılmaktadır. Bugün "proletarya diktatörlüğü"

yapısal olarak imkânsızdır. Herkes sermayenin diktatörlüğü altındadır.

Neoliberal rejim, bütün "sınıflar"ı içine alan bir şekilde, yabancı bir gücün sömürüsünü kendini sömürmeye dönüştürür. Bu sınıfsız öz-sömürü Marx'a tamamen yabancıdır. Sömürenlerle sömürülenler arasındaki farka dayanan toplumsal devrimi imkânsız kılan da budur. Kendini sömüren performans öznesinin yalnızlaşmasının sonucu olarak, ortak eyleme girişebilecek *siyasi bir Biz* oluşamaz.

Neoliberal performans toplumunda başarısız olan kişi, toplumu ya da sistemi sorgulamak yerine başarısızlığından kendini sorumlu tutar ve utanç duyar. Neoliberal rejimin kendine has zekâsı burada kendini gösterir. Sisteme karşı direnişe izin vermez. Buna karşılık yabancı bir gücün sömürüsünün söz konusu olduğu rejimlerde sömürülenlerin dayanışma içine girerek birlikte sömürücülere karşı ayaklanmaları mümkündür. Marx'ın "proletarya diktatörlüğü" fikri de zaten bu mantığa dayanır. Ama bu, baskıcı iktidar ilişkilerini varsayar. Neoliberal öz-sömürü rejimindeyse insan öfkesini daha ziyade *kendine* yöneltir. İnsanın kendine yönelttiği bu saldırganlık sömürüleni devrimci değil depresif yapar.

Bugün kendi ihtiyaçlarımız için değil sermaye için çalışıyoruz. Sermaye, bizim yanlış bir şekilde kendi ihtiyaçlarımız olarak algıladığımız, kendi ihtiyaçlarını üretiyor. Yeni bir *aşkınlığı*, yeni bir özneleşme/tabiyet biçimini temsil ediyor. Bir kez daha hayatın, dış bir amaca tabi olmaksızın kendisine ilişkin olduğu içkinlik düzeyinden dışarı atılıyoruz.

Modern siyasetin ayırt edici özelliği, aşkın düzenden, yani dine dayanan öncüllerden kurtuluştur. Ancak modern dönemde, aşkın

gerekçelendirme kaynaklarının geçerliliklerini yitirmeleri halinde siyaset, toplumun tümüyle siyasileşmesi mümkün olabilecekti. Böylelikle eylem normları tamamen özgürce kararlaştırılabilir bir hal alacaktı. Aşkınlık yerini *topluma içkin söyleme* bırakacaktı. Böylece de toplum kendini kendinden kalkarak, salt kendi *içkinliğinden* kalkarak yeniden konumlandırabilecekti. Ama bu özgürlük, sermayenin *yeni bir aşkınlık*, *yeni bir efendi* konumuna yükseldiği an feda edilmiş oldu. Siyaset böylece tekrar köle durumuna düştü. Sermayenin yamağı haline geldi.

Gerçekten özgür olmak istiyor muyuz? Özgür olmak zorunda kalmamak için icat etmemiş miydik Tanrı'yı? Tanrı karşısında hepimiz suçluyuzdur/borçluyuzdur*. Ama bu suç/borç, özgürlüğü yok eder. Günümüzde siyasetçiler eylem alanlarının büyük ölçüde daralmasının sorumlusu olarak yüksek düzeydeki borçlanmayı gösteriyorlar. Borçtan kurtulmuş, yani gerçekten özgür durumdaysak gerçekten *eylemde bulunmamız* gerekir. Muhtemelen eylemde bulunmak zorunda kalmamak, yani özgür olmamak, sorumlu olmamak için sürekli olarak borçlanıyoruz. Yüksek düzeydeki borçlanma özgür olmayı henüz başaramadığımızın bir kanıtı değil mi? Sermaye bizi tekrar borçlu/suçlu kılan *yeni bir Tanrı* değil mi? Walter Benjamin kapitalizmi bir Tanrı olarak görür. Kapitalizm "günahtan arındırmak yerine günah yükleyen bir kültün ilk örneği"dir. Arınma imkânı olmadığı için de özgür olmama hali sürekli yenilenir: "Kendisinden kurtuluşun söz konusu olmadığı bir suçluluk bilinci, böylelikle bu suçtan arınmak için değil onu evrensel hale getirmek için kült konumuna göz diker."[5]

* *Schuld* Almancada hem "suç" hem "borç" anlamına gelir, *schuldig* de hem "suçlu" hem "borçlu" anlamına. –*ç.n.*

Şeffaflığın Diktatörlüğü

Dijital ağ başlangıçta sınırsız özgürlük ortamı olarak coşkuyla karşılanmıştı. Microsoft'un reklam sloganlarının ilki olan "Bugün nereye gitmek istiyorsunuz?" internette sınırsız bir özgürlük ve hareketlilik telkin ediyordu. Bugün başlangıç dönemlerindeki bu coşkunun bir yanılsama olduğunu görüyoruz. Sınırsız özgürlük ve iletişim topyekûn kontrol ve gözetlemeye dönüşmüş durumda. Sosyal medya da giderek artan bir şekilde toplumsal olanı gözetleyen ve acımasız bir şekilde sömüren dijital panoptikonlara benziyor. Bizi disipline etmeye çalışan panoptikonlardan kurtulur kurtulmaz yeni, çok daha güçlü bir panoptikona teslim ediyoruz kendimizi.

Bentham'ın panoptikonunun sakinleri disipline edilme amacıyla birbirlerinden yalıtılır ve birbirleriyle konuşmaları yasaktır. Dijital panoptikonun sakinleriyse birbirleriyle yoğun bir iletişime girer ve kendi arzularıyla her şeylerini ifşa ederler. Böylelikle de dijital panoptikonla aktif bir şekilde *işbirliği* yapmış olurlar. Dijital kontrol toplumu özgürlüğü yoğun bir şekilde kullanır. Bu da gönüllü olarak kendini ışıklandırma ve soyunma sayesinde mümkündür sadece. Dijital Big Brother kendi işini sakinlere *devretmiştir* adeta. Böylelikle verilerin elden çıkarılması zorlamayla değil, içten gelen bir ihtiyaç sonucu gerçekleşir. Dijital panoptikonun verimliliği de buradan kaynaklanır.

Şeffaflık da enformasyon özgürlüğü adına talep edilmektedir. Gerçekteyse şeffaflık *neoliberal bir aygıttan* (*Dispositiv*) başka bir şey değildir. Her şeyi, *enformasyon* haline gelmesi için, zorla dışarıya döndürür. Daha fazla enformasyon ve iletişim günümü-

zün gayri maddi üretim biçimi içinde üretimin, hızın ve büyümenin artması demektir. Enformasyon, içsellikten yoksunluk nedeniyle *bağlamdan bağımsız olarak dolaşıma girebilen* olumluluktur. Bu şekilde enformasyon dolaşımı istendiği kadar hızlandırılabilir.

Sır, yabancılık ya da başkalık sınırsız iletişimin önünde engeldir. Bu nedenle şeffaflık adına ortadan kaldırılırlar. İletişim, düzleştirildiği zaman, yani tüm eşikler, duvarlar ve yarıklar ortadan kaldırıldığında hızlanır. İçsellik iletişimi engellediği ve yavaşlattığı için şahıslar da içsellikten arındırılır. Ama bu zor kullanarak gerçekleştirilmez. Söz konusu olan gönüllü bir soyunmadır. Başkalığın ya da yabancılığın olumsuzluğu içsellikten arındırılarak iletişime sokulabilecek ve tüketilebilecek bir farkın ya da çeşitliliğin olumluluğuna dönüştürülür. Şeffaflık aygıtı, enformasyon ve iletişimin dolaşımını hızlandırmak amacıyla, tam bir dışsallığı dayatır. Açıklık nihai olarak sınırsız iletişime hizmet eder, çünkü kapalılık, içe kapanmışlık ve içsellik iletişime engel olur.

Şeffaflık aygıtının bir başka sonucu topyekûn bir uyumdur. Sapmaları bastırmak şeffaflık ekonomisinin bir parçasıdır. Topyekûn ağ bağlantısı ve topyekûn iletişim *kendi başına* düzleştirici bir etki yapar. Sanki *herkes herkesi*, üstelik de gizli servislerin gözetim ve yönlendirmesinden *önce*, *gözlüyormuş* gibi bir uyumluluk etkisi yaratır. Günümüzde gözetleme, gözetleme olmaksızın da gerçekleşmektedir. İletişim adeta görünmez moderatörler tarafından düzleştirilir ve genel kabul düzeyine indirgenir. Bu *birincil, içsel* gözetleme gizli servislerin *ikincil, dışsal* gözetlemesinden çok daha sorunludur.

Neoliberalizm yurttaşı tüketici haline getirir. Yurttaşın özgürlüğü yerini tüketicinin edilginliğine bırakır. Tüketici olarak seçmen

bugün siyasete, toplumu şekillendirmekte etkin bir rol almaya gerçek bir ilgi göstermemektedir. Ortak siyasi eylem gerçekleştirmeye ne isteği ne de yeteneği vardır. Siyasete *sadece edilgin bir biçimde*, homurdanarak, şikâyet ederek *tepki* verir, tıpkı hoşuna gitmeyen hizmet ya da mal sektörüne yaptığı gibi. Siyasetçiler ve partiler de bu tüketim mantığı uyarınca davranır. "*Sunmak*" zorundadırlar. Böylelikle de tüketici olarak seçmeni tatmin etmesi gereken *tedarikçiler* durumuna düşerler.

Günümüzde siyasetçilerden talep edilen şeffaflığın *siyasi* bir taleple ilgisi yoktur. *Siyasi* karar süreçlerinin şeffaflığı değildir talep edilen – tüketici bununla ilgilenmez zaten. Şeffaflık talebi her şeyden önce siyasetçileri ifşa etmek, maskelerini düşürmek, haklarında skandal yaratmak içindir. Bu talep skandal seyircisi konumunu öngörür. Angaje olmuş bir yurttaşın değil, pasif bir seyircinin talebidir. Katılım şikâyet ve yakınmadan ibarettir. Seyirci ve tüketicilerle dolu şeffaflık toplumu bir *seyirci demokrasisi* oluşturur.

Hakkındaki enformasyonun kişinin kendisi tarafından belirlenmesi özgürlüğün temel bir parçasıdır. Alman Anayasa Mahkemesi'nin ünlü "Nüfus Sayımı Kararı"nda belirtmiş olduğu gibi "hakkındaki enformasyonun kişinin kendisi tarafından belirlenmesi hakkı, yurttaşların haklarında kimin, ne zaman, hangi vesileyle, neyi bildiğini bilemediği bir toplumsal düzenle ve bunu mümkün kılan hukuk düzeniyle uyuşmaz". Ancak o dönem, yurttaşlardan iradelerine karşı olarak enformasyon çekip aldığı düşünülen bir iktidar mercii olarak devlet ile karşı karşıya olduğumuza inandığımız bir dönemdi. Bu dönem çoktan geride kaldı. Bugün kendimizi hiçbir talimat, hiçbir zorlama olmaksızın gönüllü olarak gözler önüne seriyoruz. Verilerimizi, kendimize ilişkin enformasyonu, hakkımızda kimin, ne zaman, hangi vesileyle,

neyi bildiğini bilmeksizin gönüllü olarak internete koyuyoruz. Bu kontrol edilemezlik özgürlüğün ciddiye alınması gereken bir krizini gösterir. Ayrıca gönüllü olarak ortalığa saçılan veriler de bizzat veri güvenliği kavramını işlevsiz kılar.

Bugün dijital psikopolitika çağına doğru gidiyoruz. Bu siyaset pasif gözetlemeden aktif yönlendirmeye doğru ilerliyor. Bu da bizi özgürlüğün yeni bir krizine itiyor. Artık bizzat özgür iradedir bundan etkilenen. Big Data* toplumsal iletişimin dinamiklerine ilişkin kapsamlı bilgi edinmeye olanak sağlayan çok etkili bir psikopolitik araçtır. Bu bilgi, insan ruhuna nüfuz etme ve onu düşünce öncesi düzeyde etkilemeyi mümkün kılan bir *iktidar bilgisi*dir.**

Geleceğin açık olması eylemin özgürlüğünün oluşturucu öğesidir. Ancak Big Data insan davranışlarının öngörülmesini mümkün kılar. Böylelikle de gelecek hesaplanabilir ve yönlendirilebilir hale gelir. Dijital psikopolitik özgür karar vermenin olumsuzluğunu *şeylerin durumunun olumluluğuna* dönüştürür. *Şahıs* kendini niceliği saptanabilir, ölçülebilir ve yönlendirilebilir bir *şey* olarak olumlar. Ama bir şey özgür değildir. Ancak bir şahıstan *daha şeffaf*tır. Big Data şahsın ve özgür iradenin sonunu ilan eder.

* "Büyük Veri" anlamına gelen bu ifade teknolojik gelişmeler sonucu gerek kurum ve kişilerin kendi depolarında gerekse internette ürettikleri ve geleneksel yöntemlerle işlenebilen verilerin dışında kalan ancak gelişen dijital teknolojilerle değerlendirilmeleri halinde kullanıcılar hakkında bilgi edinmeye, öngörüsel analizlere olanak sağlayan veri yığınını ifade eder. George Orwell'in *1984* romanındaki süreğen baskıcı gözetimi ifade eden "Big Brother"a atıfla kullanılıyor. *–ç.n.*

** *Herrschaftswissen*, iktidarda olanların konumları sayesinde sahip olduğu ve iktidarlarını sürdürmek için kullandıkları bilgi. *–ç.n.*

Her aygıt, her iktidar tekniği boyun eğdirmekte kullanılan kendi kutsal nesnelerini (*Devotionalie*) üretir. Bunlar iktidarı *maddileştirir* ve sabitleştirir. *Devot*, boyun eğmiş demektir. Akıllı telefon dijital bir kutsal nesne, hatta *dijital kutsal nesne*nin ta kendisidir. Tabi kılma aracı olarak tıpkı elde taşınma kolaylığıyla bir tür cep telefonunu (*Handy*) andıran tesbih gibidir.* Her ikisi de insanın kendini sınamasına, kendini kontrol etmesine hizmet eder. İktidar, gözetleme işini bireylere devrederek verimliliğini artırmış olur. *Like*/Beğendim dijital "Amin"dir. *Like*'ı tıklarken iktidar düzenine tabi kılarız kendimizi. Akıllı telefon sadece etkili bir gözetleme aracı değil, aynı zamanda taşınabilir bir günah çıkarma sandalyesidir. Facebook dijitalin kilisesi, sinagogudur (sinagog'un kelime anlamı "toplantı"dır).

* Almancada cep telefonu anlamına gelen *Handy*, İngilizce "el" anlamına gelen *hand* kelimesinden türetilmiş bir kelimedir. –*ç.n.*

AKILLI İKTİDAR

İKTİDAR çok çeşitli biçimlerde tezahür eder. En doğrudan, aracısız biçimi özgürlüğün yadsınması şeklindedir. Bu, iktidar sahiplerine kendi iradelerini iktidara tabi olanların iradelerine karşı gerekirse güç kullanarak da kabul ettirme imkânı tanır. Ne var ki iktidar, direnci kırmak ve zorla itaat sağlamakla sınırlı değildir. İlla ki zorlama biçimini alması gerekmez. Güç kullanmak zorunda olan iktidar iktidarın doruğu değildir. Kendisine karşıt bir iradenin oluşması ve bunun karşılarına dikilmesi gerçeği kendi başına zayıflığının bir göstergesidir. İktidarın, kendisinin bizzat konu edilmediği yerde mevcut olduğuysa hiç şüphe götürmez. Ne denli büyükse o denli *sessiz* iş görür. Kendisine dikkat çekmek zorunda olmaksızın *gerçekleşir*.

İktidar kendisini şiddet ya da baskı olarak dışa vurabilir. Ama buna *dayanmaz*. İktidar zorunlu olarak dışlayıcı, yasaklayıcı ya da sansürleyici olmak durumunda değildir. Özgürlüğe karşı da değildir. Hatta ondan yararlanabilir. İktidar sadece o en olumsuz biçimlerinde, iradeleri kıran ve özgürlüğe karşı hayır diyen bir güç olarak belirir. Günümüzde iktidar giderek *müsamahacı bir biçim* almaktadır. Müsamahakârlığı, hatta *dostluğu* ile olumsuzluğundan sıyrılır ve kendisini özgürlük olarak sunar.

Disiplinci iktidara hâlâ tamamen olumsuzluk hâkimdir. Kendisini *müsamahacı* değil, *kısıtlayıcı* olarak dışa vurur. Olumsuzluğu yüzünden olumluluk içinde parlayan neoliberal rejimi tanımlayamaz. Neoliberal rejimin iktidar tekniği incelikli, kaygan, akıllı bir biçime bürünmüş olup hiçbir şekilde görünür değildir. Bu rejimde tabi durumdaki özne tabiyetinin farkında bile değildir. Egemenlik ilişkileri tümüyle görüş alanı dışındadır. Bu yüzden de kendini özgür sanır.

Güç kullanarak insanlara emir ve yasaklardan oluşan bir korse giydirmek için büyük çaba harcayan disiplinci iktidar verimsizdir. İnsanların *kendiliğinden* egemenlik ilişkilerine boyun eğmelerini sağlayan iktidar tekniğiyse çok daha verimli. Engellemek ya da baskılamak yerine harekete geçirecek, motive edecek, optimizasyon sağlayacaktır. Kendine has verimliliği, yasak ve yoksun bırakma yerine hoşnutluk ve tatmin sağlamasından kaynaklanır. İnsanlara *boyun eğdirmek* yerine, onlarda *bağımlılık* yaratmayı amaçlar.

Akıllı ve dost iktidar kendisine tabi öznelerin iradelerine karşı cepheden iş görmez, onların iradelerini onların çıkarları doğrultusunda yönlendirir. "Hayır"dansa "evet" der, baskılayıcı olmaktan ziyade ayartıcıdır. Olumlu duygular uyandırıp bunları sömürmeye çalışır. Yasaklamaktansa *ayartır*. Özneye karşı çıkmak yerine ona yaklaşır.

Akıllı iktidar ruhu zorlama ve yasaklara tabi kılmak, disipline etmek yerine ona sokulur. Bizi susturmaz. Tersine sürekli olarak iletişimde bulunmaya, paylaşmaya, katılmaya, fikirlerimizi, ihtiyaçlarımızı, isteklerimizi, tercihlerimizi duyurmaya ve hayatımızı anlatmaya davet eder. Bu *dost* iktidar baskıcı iktidardan *daha güçlüdür* adeta. Görünürlüğün her türünden muaftır. Özgür-

lüğün günümüzdeki krizi, kendisini yadsımak ya da bastırmaktansa sömüren bir iktidar tekniğiyle karşı karşıya olmamızdan kaynaklanır. *Özgür* seçim, sunulanlardan birini alma özgürlüğüne feda edilir.

Bizi teşvik eden ve ayartan özgürlükçü, dost çehreli iktidar, talimat ve emir veren, tehdit eden iktidardan daha etkilidir. Mührü "*Like*/Beğendim" simgesidir. Tüketerek, iletişimde bulunarak, hatta *Like*'ı tıklayarak tabi oluruz tahakküm ilişkilerine. Neoliberalizm "*Beğendim*" *kapitalizmi*dir. Bu kapitalizm disipline etmeyi amaçlayan zorlama ve yasaklarla iş gören 19. yüzyıl kapitalizminden tümüyle farklıdır.

Akıllı iktidar bilinçli ve bilinçdışı düşüncelerimizi okur ve değerlendirir. İnsanların kendi iradeleriyle kendilerini düzene sokmasını ve optimize etmesini bekler. Böylelikle de üstesinden gelmesi gereken bir dirençle karşılaşmaz. Bu tahakküm büyük bir çabaya, zor kullanmaya gerek duymaz, öylece *gerçekleşiverir*. Hoşa gitmeye çalışarak ve bağımlılık yaratarak hükmetmeyi amaçlar. Bu da "Beğendim" kapitalizmi için şu uyarıyı gündeme getirir: *İstediğim şeyden koru beni*.

KÖSTEBEK VE YILAN

DİSİPLİN ALTINA ALINMIŞ TOPLUM kuşatıcı ortamlardan ve kurumlarından oluşur. Aile, okul, hapishane, kışla, hastane ve fabrika kuşatmanın disipline edici mekânlarıdır. Disipline edilecek kişi sırasıyla bu ortamların birinden bir sonrakine geçer. Bu esnada da *kapalı bir sistem* içinde hareket etmektedir. Bu ortamın sakinleri mekân içinde dağıtılabilir ve zamansal olarak sıraya sokulabilir. Disiplin altına alınmış toplumun hayvanı *köstebek*tir.

Denetim Toplumları Üzerine Sonsöz'de Deleuze kuşatıcı ortamların tümü için geçerli olan bir krizin varlığını teşhis etmişti.[1] Bunların sorunu, endüstri sonrasının gayri maddi, ağ tarzı üretim biçimlerine uygun olmamalarıdır. Bu üretim biçimleri açılma ve sınırların kaldırılması yönünde baskı yapar. Köstebekse bu açıklığa tahammül edemez. Onun yerini yılan alır. Yılan, disipline toplumun ardılı olan neoliberal kontrol toplumunun hayvanıdır. Köstebeğin aksine hareket alanı kapalı mekânlar değildir. Hareketi sayesinde mekânı kullanıma açar daha ziyade. Köstebek *işçi*dir. Yılansa *girişimci*. Neoliberal rejimin hayvanıdır yılan.

Köstebek hazır döşenmiş mekânlarda hareket eder ve böylelikle de mekânın kısıtlamalarına boyun eğmiş olur. Tabi bir *özne*dir

(*Subjekt*) köstebek. Yılansa mekânı hareketiyle kullanıma açtığı ölçüde bir proje (*Proje*). Köstebekten yılana, özneden projeye geçiş tamamen yeni bir yaşam biçimine geçiş değil bir mutasyondur – aynı kapitalizmin keskinleşmesidir hatta. Köstebeğin kısıtlı hareketleri üretkenliğe sınır çeker. Disiplinli çalıştığında bile belli bir üretkenlik düzeyinin üzerine çıkamaz. Yılansa yeni hareket biçimleriyle bu sınırları aşar. Bu yüzden de kapitalist sistem daha fazla üretkenlik sağlamak için köstebek modelinden yılan modeline geçer.

Disipline edici rejim Deleuze'a göre "beden" gibi organize olmuştur. Biyopolitik bir rejimdir. Neoliberal rejimse "ruh" gibi davranır.[2] Hükümet biçimi *psikopolitika*dır. "Sorgulanamaz bir çekişmeyi, sağaltıcı rekabet ve mükemmel bir motivasyon olarak sürekli olarak yayar". Motivasyon, proje, rekabet, optimizasyon ve insiyatif neoliberal rejimin psikopolitik tahakküm tekniklerine dahildir. Yılan her şeyden önce neoliberal rejimin tahakküm aracı olarak kullandığı suçu, borçları temsil eder.

BİYOPOLİTİKA

FOUCAULT'YA GÖRE iktidar 17. yüzyıldan itibaren Tanrı benzeri bir egemenin ölümcül iktidarı olarak değil, disiplin iktidarı olarak gösterir kendini. Egemenin, hükümdarın iktidarı kılıcın iktidarıdır. Ölüm tehditleri savurur. "Ortadan kaldırmak amacıyla hayat üzerinde hak"[1] iddia eder. Disiplin iktidarı ise ölümcül değil, yaşamsal bir iktidardır. İşlevi öldürmek değil, hayatı tümüyle devreye sokmaktır.[2] Ölümün eski gücü yerini "bedenin özenli kullanımı"na ve "hayatın hesaplı planlanışı"na bırakır.[3]

Egemenin, hükümdarın iktidarından disiplin iktidarına geçiş üretim biçimindeki dönüşümün, tarımsal üretimden endüstriyel üretime geçişin sonucudur. Yaygınlaşmakta olan endüstrileşme bedeni disipline etmeyi ve makineli üretime uygun hale getirmeyi zorunlu kılmıştır. Disiplin iktidarı bedene işkence etmektense onu bir normlar sistemine sokar. Hesaplı bir baskı bedenin her parçasına işler ve otomatikleşmiş alışkanlıklara kadar yayılır. Bedeni bir üretim makinesi haline sokar. "Düzenlenmiş bir ortopedi"[4] "şekilsiz hamur"u bir "makine" haline getirir. Disiplin "beden faaliyetlerinin sıkıca kontrolüne ve güçlerinin sürekli bir şekilde boyunduruk altına alınışına imkân sağlayan ve bunları öğrenmeye yatkın kılan yöntemlerdir."[5]

Disiplin iktidarı, norma sokma, normalleştirme iktidarıdır. Özneyi normlardan, emirlerden, yasaklardan oluşan bir kural örgüsüne tabi kılarak her türden sapma ve anormalliği bertaraf eder.

Disiplin iktidarının temelinde *terbiye etmenin olumsuzluğu* vardır. Bu anlamda da *kaymağını alıp gerisini atma* şeklinde çalışan egemen iktidarının olumsuzluğuna komşudur. Gerek egemen iktidarının gerekse disiplin iktidarının uyguladığı şey, yabancı bir gücün sömürüsüdür. İkisi de itaatkâr özneyi yaratır.

Disipline edici teknik bedensel olanı aşarak zihinsel olana da el atar. İngilizcede *industry*/endüstri "çalışkanlık" demektir. *Industrial School* da ıslah evidir. Bentham da panoptikonunun sakinlerinin ahlakını düzelteceği iddiasıyla yola çıkmıştır. Ama *Psyche* (*ruh*) disiplin iktidarının hedefinde değildir. Disipline edici iktidarın *ortopedik* tekniği, ruhun gizli istekleri, ihtiyaçları ve arzuları barındıran derin katmanlarına nüfuz etmesine ve bunları hükmü altına almasına yetecek kadar incelikli değildir. Bentham'ın Big Brother'ı da sakinlerini sadece dışarıdan gözetler. Panoptikonu *görsel ortam*a bağımlıdır. *İçsel düşünce ve ihtiyaçlara ulaşamaz.*

Disiplin iktidarı "nüfus"u özenle yönetilecek bir üretim ve üreme yığını olarak görür. Biyopolitika kendini bu işe adar. Üreme, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi düzenleme amaçlı kontrollerin nesnesi haline gelir. Foucault "nüfus biyopolitikası"ndan[6] bahseder açıkça. Biyopolitik, disiplin iktidarının yönetim tekniğidir. Ama bu esas olarak *Psyche*'yi sömüren neoliberal rejime hiç de uygun değildir. Nüfus istatistiklerini kullanan biyopolitik, psişik olana ulaşamaz. Topladığı istatistikler nüfusun *psikogram*ına veri sağlayamaz. Demografi psikografi değildir. Ruhu içermez. İstatistiğin Big Data'dan ayrıldığı yer de burasıdır. Big Data'dan sadece bireysel değil kollektif psikogram, muhtemelen bilinçdışının psikogramı oluşturulabilir. Bu sayede de ruhu bilinçdışına kadar aydınlatmak ve sömürmek mümkün olabilir.

FOUCAULT'NUN İKİLEMİ

Hapishanenin Doğuşu'nun ardından Foucault disiplin toplumunun içinde bulunduğu dönemi tam olarak yansıtmadığının farkına varmıştı anlaşılan. Bu yüzden de yetmişli yılların sonlarında neoliberal yönetim biçimlerinin analizine yönelmişti. Ancak sorun gerek nüfus gerekse biyopolitika kavramlarına bağlı kalmasıydı: "Liberalizm denen bu yönetim sisteminin ne olduğu anlaşıldığında, biyopolitikanın ne olduğu da kavranabilecekmiş gibi geliyor bana."[1] Dersin geri kalan bölümünde Foucault biyopolitikaya tekrar değinmez. Nüfusun da bahsi geçmez. Anlaşılan, bu aşamada Foucault, disiplin toplumuna özgü kategoriler olan biyopolitika ve nüfusun neoliberal rejimi tanımlamaya uygun olmadığını tam olarak fark etmemişti. Bu yüzden de aslında gerekli olan geçişi yaparak psikopolitika kavramını kullanmaz.[2]

Yani 1978-79 derslerinde neoliberal biyopolitika analizi yapılmaz. Hatta Foucault buna ilişkin olarak, asıl sorunun ne olduğunu görmeksizin, özeleştirel bir tavır takınır: "Her şeye rağmen emin olun ki başlangıçta biyopolitika hakkında konuşmaya niyetliydim. Ama işlerin gidişatı nedeniyle sonuçta uzun, belki de fazlasıyla uzun bir süre neoliberalizm hakkında konuşmuş oldum ..."[3]

Kutsal İnsan'ın (*Homo sacer*) önsözünde Agamben, "ölümü, Foucault'nun biyopolitika kavramının bütün içerimlerini ortaya

koymasını ve araştırmalarını hangi yöne doğru derinleştireceğini göstermesini engelledi"[4] şeklinde bir tahminde bulunur. Halbuki erken ölümünün Foucault'nun elinden aldığı bir imkân varsa eğer, bu biyopolitika fikri üzerinde yeniden düşünüp yerine neoliberal psikopolitikayı koymak olmuştur. Agamben'in kendi tahakküm analizi de neoliberal rejimin iktidar tekniklerini anlamaya elverişli değildir. Günümüzde *homines sacri* dışlanmışlar değil, *sistemin içine alınmış olanlar*'dır.

Foucault biyopolitikayı kapitalizmin, üretici *beden*i toplumsallaştıran, disipline edici biçimine bağlar açıkça: "Kapitalist toplumda önemli olan biyopolitikadır, biyolojik, somatik, bedensel olandır."[5] Böylelikle biyopolitika esas olarak biyolojik olanla, bedensel olanla ilişkilendirilir. Son tahlilde en geniş anlamıyla bir *beden politikası*dır.

Kapitalizmin sonraki biçimlerinden, mutasyona uğramış biçimlerinden birisi olması anlamında neoliberalizm ise öncelikli olarak "biyolojik, somatik, bedensel olan"la ilgilenmez. Üretici güç olarak *Psyche*'nin farkına varır. *Psyche'ye*, böylelikle *psikopolitikaya dönüş*, günümüz kapitalizminin gayri maddi, gayri bedensel oluşuyla belirlenen üretim biçimine de bağlıdır. Şeyler değil, enformasyon ve programlar gibi şey olmayan varlıklar üretilmektedir. Üretici güç olarak beden biyopolitik disiplin toplumundaki kadar merkezi bir yer tutmaz. Verimliliği artırmak için bedensel dirençler *aşılmaz*, psişik ya da zihinsel süreçler *optimize edilir*. Bedensel disipline ediş yerini zihinsel optimizasyona bırakır. *Neuro-enhancement** da psikiyatrik disiplin tekniklerinden temel olarak farklıdır.

* Zihinsel kapasiteyi artırma amacıyla reçeteli ya da reçetesiz satılan ilaçlar da dahil olmak üzere kimyasal maddeler kullanmak. –*ç.n.*

Günümüzde beden üretim sürecine doğrudan katılmaktan azledilmiş, estetik ya da sağlık amaçlı optimizasyonun konusu haline gelmiştir. Böylelikle *ortopedik* müdahale yerini *estetik* müdahaleye bırakır. Foucault'nun "öğrenmeye yatkın beden"inin günümüz üretim sürecinde yeri yoktur. Disipline edici ortopedinin yerini estetik cerrahi ve spor salonları alır. Ancak bedensel optimizasyon salt *estetik* bir pratikten daha fazlasını ifade eder. Dinçlik ve seksilik, çoğaltılacak, pazarlanacak ve sömürülecek yeni ekonomik kaynaklar haline gelmiştir.

Bernard Stiegler haklı olarak Foucault'nun biyo-iktidar kavramının zamanımıza uygun olmadığını dile getirir: "Foucault'nun tarihi ve coğrafi olarak, yani esas olarak Avrupa'ya ilişkin olarak gayet ikna edici bir şekilde tasvir etmiş olduğu *biyo-iktidar*ın, *bizim* içinde bulunduğumuz dönemi belirleyen iktidarla *aynı olmadığı* izlenimini taşıyorum."[6] Stiegler'e göre biyo-iktidarın yerini "psiko-iktidarın psikolojik teknikleri" alır. Ancak Stiegler'in kastettiği, televizyon gibi bizleri dürtülerinin yönetimindeki tüketiciler derekesine düşüren ve kitlenin gerilemesine yol açan "telekratik" "program endüstrisi"dir. Bu psiko-tekniğin karşısına okuma-yazma tekniğini koyar. Stiegler'e göre yazı ortamı Aydınlanma anlamına gelir. Bu noktada Kant'a başvurur: "Sonuçta bizzat Kant okuma-yazma dispositivini erginliğin temeli olarak görür."[7]

Stiegler'in televizyona gereğinden fazla önem vermesi sorunlu bir noktadır. Televizyonu mutlak psikoteknik aracı düzeyine yükseltir: "Şimdilerde radyo, internet, cep telefonları, iPod, bilgisayar, video oyunları ve PDA* dikkatimizi çekmek konusunda

* *Personal Digital Assistant*: Bir dönem özellikle iş insanları tarafından kullanılmış olan taşınabilir bilgisayar. Cep telefonlarının yaygınlaşması ve güçlenmesi sonucunda 2010 yılında üretimi durdurulmuştur (Stiegler'in kitabı 2008'de yayımlanmıştı). –*ç.n.*

rekabet içindeyse de enformasyon akışının hâkimi eskiden olduğu gibi televizyondur."[8] Ancak okuma-yazma karşısında televizyon, kültürel eleştirinin dijital devrime hakkını vermeyen eskimiş bir şemasıdır. Gariptir ki Stiegler geleneksel kitle iletişim araçlarından temelde farklı olan gerçek anlamda dijital ortamlarla, internet ve sosyal medyayla ve bunların iletişim yapılarıyla pek ilgilenmez. Dijital ağın panoptik yapısı da dikkatini fazla çekmez. Böylelikle de dijital tekniği yoğun olarak kullanan neoliberal psikopolitikayı tamamen gözden kaçırır.

Seksenli yılların başlarında Foucault "kendilik teknolojileri" ile ilgilenmeye başladı. Bu terimle "insanların, sadece davranışlarının kurallarını belirlemekle kalmayıp bizzat kendilerini dönüştürmeye, kendi orijinal varlıklarında değişimler yapmaya ve yaşamlarını belli estetik değerler taşıyan ve belli stil kriterlerine uyan bir eser haline getirmeye çalışırken kullandıkları"[9] "bilinçli ve arzulanan pratikler"i kasteder. İktidar ve tahakküm tekniklerinden büyük ölçüde bağımsız, tarihsel ölçekli bir kendilik etiği geliştirir. Bu da genellikle Foucault'nun iktidar ve tahakküm tekniğine muhalif bir kendilik etiğiyle ilgilenmeye başladığı şeklinde yorumlanmıştır. Foucault'nun kendisi de açıkça iktidar teknolojilerinden kendilik teknolojilerine geçişe işaret etmiştir: "Belki de iktidar ve tahakküm teknolojilerinin önemini fazla vurguladım. İlgim, kişinin kendisi ile öteki arasındaki etkileşime ve bireysel hâkimiyet teknolojilerine, bireyin kendisine etki etme biçimlerinin tarihine, kendiliğin teknolojisine kayıyor giderek artan bir şekilde."[10]

Neoliberal rejimin iktidar tekniği Foucault'nun iktidar analizinin kör noktasıdır. Foucault *neoliberal tahakküm rejiminin kendilik teknolojisini tümüyle ele geçirdiğini*, kendini sürekli optimize etme şeklindeki neoliberal kendilik tekniğinin tahakküm ve sömü-

rünün verimli bir biçiminden başka bir şey olmadığını görmez, göremez.[11] Neoliberal performans öznesi "kendinin girişimcisi"[12] olarak kendini gönüllü ve tutkulu bir şekilde sömürür. Bir sanat eseri olarak kendilik, neoliberal rejimin tümüyle sömürebilmek amacıyla ayakta tuttuğu güzel ve aldatıcı bir görüntüdür.

Neoliberal rejimin iktidar tekniği ince bir biçim almıştır. Doğrudan bireyi ele geçirmez. Daha ziyade bireyin kendiliğinden, tahakküm bağlamını kendi içine yansıtacak ve bunu özgürlük olarak yorumlayacak şekilde kendine etki etmesini sağlar. Kendini optimize etme ve boyunduruk altına girme, özgürlük ve sömürü bu noktada aynı şey haline gelir. Özgürlük ve sömürüyü kendini sömürme şeklinde bir araya getiren bu iktidar tekniği Foucault'nun gözünden kaçmıştır.

ÖLDÜREREK TEDAVİ

NEOLİBERAL PSİKOPOLİTİKA giderek daha incelikli sömürü biçimleri icat ediyor. Çok sayıdaki kendini yönetme atölyeleri, motivasyon artırıcı haftasonları, yaşam koçları, kişilik geliştirme seminerleri ve zihin antrenmanları kendini optimize etme ve verimliliği artırma konusunda sınır olmadığı vaadini dile getiriyor. Bunlar yalnızca çalışma saatlerini değil, bireyin tümünü, bütün dikkatini, hatta bizzat hayatını sömürme amaçlı neoliberal tahakküm teknikleri tarafından yönlendirilmektedir. Bu teknikler *insanı* keşfeder ve bizzat onu sömürünün nesnesi yapar.

Kendini optimize etmeyi talep eden neoliberal buyruk sadece sistem içerisinde kusursuz iş görmenin hizmetindedir. Verimlilik ve performansı artırmak için tıkanmalar, zayıflıklar ve hatalar tedaviyle giderilmelidir. Bu amaçla her şey ölçülebilir ve karşılaştırılabilir hale getirilerek pazarın mantığına teslim edilir. İyi bir hayat tasası değildir kendini optimize etme çabasının ardındaki. Bizzat sistemik zorlamalar, ölçülebilir pazar başarısıdır bunu zorunlu kılan.

Egemenler çağı, nesne ve hizmetlerin gasp edilmesi ve bunlardan mahrum bırakma şeklinde çalışan *insandan kaymak alma* çağı-

dır. Egemenin iktidarı kendini tasarruf ve müdahale hakkı olarak gösterir. Disiplin toplumuysa üretime önem verir. Aktif endüstriyel değer üretimi çağıdır. Bu gerçek değer üretimi çağı artık sona ermiştir. Hatta günümüz finans kapitalizminde değerler radikal biçimde yok edilmektedir. Neoliberal rejim tükenme çağını başlatmıştır. Şimdi sömürülecek olan ruhtur. Bu yüzdendir ki bu yeni çağa depresyon ya da tükeniş (*burnout*) gibi ruhsal rahatsızlıklar eşlik ediyor.

Amerikan kişisel gelişim literatürünün sihirli formülü *sağaltım*dır (*healing*). Bu kavram verimlilik ve performans uğruna her işlevsel zayıflığı, her zihinsel tıkanmayı *tedaviyle gidermeyi* amaçlayan kendini optimize etme faaliyetini tanımlar. Sistemin optimize edilmesiyle örtüşen bu kendini sürekli optimize ediş yıkıcıdır. *Zihinsel çöküş*e yol açar. Kendini mükemmelleştirmeye çalışmanın kendini tümüyle sömürme olduğu ortaya çıkar.

Neoliberal kendini optimize etme ideolojisi dini, hatta fanatik özellikler kazanmıştır. Yeni bir boyun eğme (*Subjektivierung*) biçimini temsil eder. Sürekli olarak "Ben" üzerinde çalışma Protestanlığın boyun eğdirme ve tahakküm tekniğini temsil eden, kendini gözleme ve kendini sınama pratiklerine benzer. Günahlar yerine olumsuz düşüncelerin peşine düşülür. "Ben" düşman olarak bir kez daha kendisiyle mücadeleye girer. Günümüzün evanjelik vaizleri menajer ve motivasyon antrenörü gibi hareket ederek sınırsız performans ve optimizasyonun yeni İncilini vaaz etmektedirler.

Kişi kendini olumluluğun diktasına tümüyle bırakamaz. Olumsuzluk yoksa hayat solarak "ölü varlığa"[1] dönüşür. Hayatı canlı kılan tam da olumsuzluktur. Acı, *deneyim*in varlığı için gereklidir. Sadece olumlu duygulardan ve akış deneyimlerinden[2] oluşan

bir hayat insan hayatı değildir. İnsan ruhu derindeki gerilimini tam da olumsuzluğa borçludur: "Ruhun talihsizlik karşısında duyduğu ve gücünü geliştiren gerilim ... talihsizliğe katlanmak, talihsizlik karşısında sebat etmek, onu yorumlamak ve ondan bir şeyler çıkarmakta gösterdiği yaratıcılık ve cesaret, ayrıca ruha derinlik, sır, maske, tin, büyüklük olarak sunulmuş olan her şey – bütün bunlar eziyetle, büyük eziyetin terbiyesiyle sunulmamış mıdır?"[3]

Sınırsız optimizasyon talebi acının bile sömürülmesini buyurmaktadır. Amerikalı ünlü motivasyon antrenörü Anthony Robbins şöyle der: "Kendinize bir hedef koyduysanız CANI'ye* bağlanın. Bütün insanların hissettiği sürekli ve asla bitmeyen gelişmeye duyduğunuz isteği kabullenin. Hoşnutsuzluktan, geçici rahatsızlıkların yarattığı gerilimlerden kaynaklanan basınçtan güç doğar. Hayatınızda *ihtiyaç duyduğunuz* bu tür bir acıdır."[4] Sadece optimizasyon amacıyla sömürülebilecek acıya izin vardır.

Ancak olumluluğun şiddeti olumsuzluğun şiddeti kadar yıkıcıdır.[5] Neoliberal psikopolitika, bilinç endüstrisi aracılığıyla hiçbir şekilde olumluluk makinesi sayılamayacak olan insan ruhunu öldürür. Neoliberal rejimin öznesi kendini optimize etme buyruğuyla, sürekli olarak daha fazla performans gösterme baskısıyla harap olur. Tedavinin öldürme olduğu ortaya çıkar.

* *Constant Never Ending Improvement*: Sonsuz sürekli gelişme. –*ç.n.*

ŞOK

NAOMI KLEIN'ın komplo teorisi temelli *Şok Stratejisi* kitabının ilk kahramanı "Doktor Şok"tur. Kastedilen kişi Montrealli psikiyatrist Dr. Ewen Cameron'dur. Cameron şok uygulayarak insan beyninden kötülükleri silebileceğine ve bu boş tabletin (*tabula rasa*) üzerinde yeni bir kişilik inşa edebileceğine inanıyordu. Elektroşok uygulamalarıyla hastalarını sağlıklı örnek vatandaşlar olarak yeniden doğumlarının temelini oluşturacağını umduğu kaotik hallere soktu. Böylelikle bu tahribat onun gözünde bir tür yaratma eylemi oluyordu. Ruh şiddet kullanarak "siliniyor" ve "yeniden şekillendiriliyor"du. Adeta yeniden formatlama ve yeni bir yazılımdı amaç.

Cameron tecrit hücrelerinden oluşan bir panoptikon kurarak burada son derece vahşi insan deneyleri yaptı. Hücreler işkence hücreleri gibiydi. Hastalara önce bir ay süreyle şiddetli elektroşoklar uygulanıyordu. Bu hafızalarını yok ediyordu. Aynı zamanda onlara bilinci etkileyici ilaçlar veriliyordu. Kendilerine dokunmalarını ve kendi imgeleriyle ilgilenmelerini önlemek amacıyla elleri ve kolları karton borulara sokuluyordu. Ek olarak hastalar ilaçlarla uzun bir yapay komaya sokularak duyu organları uyarılardan yoksun bırakılıyordu. Sadece yemek ve büyük

tuvalet için uyandırılıyorlardı. Bu durum otuz gün sürüyordu. Personele hastalara konuşmayı yasaklamaları tembih edilmişti. Cameron'un hastanesi Bentham'ın panoptikonundan çok daha vahşiydi.

Cameron'un araştırmalarının maliyeti CIA tarafından karşılanıyordu. Bu araştırmalar Soğuk Savaş'ın ortasına denk düşmektedir. İnançlı bir antikomünist olan Cameron deneyleriyle Soğuk Savaş'taki mücadelenin bir parçası olduğunu düşünüyordu. Hastalarını sorgu altındaki komünist savaş esirleri gibi görüyordu.[1] Yöntemleri gerçekten de sorgulama tekniklerini andırıyordu ve Soğuk Savaş dönemindeki beyin yıkama ve ideolojik savaşla bağlantılıydı. Temelinde Maniheist iyi-kötü anlayışı vardı. Kötü silinmeli, yok edilmeli, yerine iyi geçirilmeliydi. Cameron'un pratiğini belirleyen, Öteki'nin ya da düşmanın immünolojik savunmasının *olumsuzluğu*ydu. Dr. Şok sıfatıyla Cameron bizzat *immünolojik çağ*ın bir şahsiyetiydi. İmmünolojik müdahale olarak şok Öteki'ne, yabancıya ya da düşmana yöneltilen bir şeydi. Ruha başka bir ideoloji ve anlatı yazmak amacıyla onu silahsızlandırması bekleniyordu.

Naomi Klein'ın ikinci kahramanı, ikinci Dr. Şok, Milton Friedman'dır. Neoliberal pazarın teoloğu. Naomi Klein bu ikisi arasında bir benzeşim kurar. Milton Friedman'a göre felaketlerden sonraki toplumsal şok durumu, toplumun neoliberal yeniden şekillendirilişi için bir fırsat, hatta en uygun andır. Buna göre neoliberal rejim şokla iş görür. Şok ruhu siler ve boşaltır. Radikal bir yeniden programlamaya kendiliğinden boyun eğmesini sağlayacak şekilde savunmasız bırakır. İnsanlar felaket sonrası henüz felçli, travmatize bir haldeyken neoliberal yeniden şekillendirmeye maruz kalırlar: "Friedman'ın misyonu, tıpkı Cameron'unki gibi, insanların müdahalesiyle bozulmazdan önceki, her şeyin

denge içinde olduğu 'doğal' sağlıklı duruma tekrar kavuşma düşüne dayanır. Cameron insan ruhunu başlangıçtaki *tabula rasa*' ya geri döndürmeyi düşlerken Friedman toplumları 'silmeyi', bütün bozukluklardan –devlet müdahalelerinden, ticaret engellerinden ve sabitlenmiş menfaatlerden– arındırarak saf kapitalizm durumuna geri döndürmeyi düşlüyordu. Dahası Cameron gibi Friedman da ekonominin çarpık olduğu bir dönemde bu bakir duruma erişmenin tek yolunun acı verici şoklar uygulamak olduğuna inanıyordu. Çarpıklıklar ve zararlı arızalar ancak 'acı ilaç'la giderilebilirdi."[2]

Geliştirdiği şok teorisi Naomi Klein'ın esas neoliberal psikopolitikayı tamamen gözden kaçırmasına yol açar. Şok tedavisi tam bir disiplin tekniğidir. Bu tür şiddete dayalı psikiyatrik müdahaleler ancak disiplin toplumlarında uygulanır. Bunlar biyopolitik baskıcı önlemlerdir. Psiko-disiplin olarak ortopedik bir nitelik taşırlar. Neoliberal iktidar tekniğiyse disipline edici baskıya başvurmaz. Elektroşokun etki mekanizması neoliberal psikopolitikanınkinden tamamen farklıdır. Etkisini felce ve ruhsal içeriklerin imhasına borçludur. Temel özelliği *olumsuzluk*tur. Halbuki psikopolitikaya *olumluluk* hâkimdir. Olumsuz tehditler yerine *olumlu uyaranlar*la iş görür. "Acı ilaçlar" değil, *Like* / Beğendim kullanır. Ruhu şokla sarsıp felç etmektense okşar. Ruhu ayartır, ona karşı gelmek yerine eşlik eder. Arzularını, ihtiyaçlarını, isteklerini "silmek" yerine not alır. Davranışları engellemek yerine öngörüler sayesinde onları önceden tahmin eder, hatta başlatır. Neoliberal psikopolitika baskı altına almak yerine, hoşa gitmeye, tatmin etmeye çalışan *akıllı politika*dır.

DOST BIG BROTHER

GEORGE ORWELL'in gözetim devletindeki ideal dile "Yenidil" denir. Bu dil "Eskidil"i tamamen ortadan kaldırma amaçlıdır. Tek hedefi düşüncenin hareket alanını daraltmaktır. Her yıl kelimelerin sayısı azalır, bilincin hareket alanı küçülür. Romanın kahramanı Winston'un arkadaşlarından Syme kelimelerin yok edilmesindeki güzellikten söz eder coşkuyla. Düşünce suçları, bunları işlemek için gerekli kelimelerin Yenidil'in kelime haznesinden çıkarılması sayesinde imkânsız hale gelecektir. Bu amaçla özgürlük kavramı da ortadan kaldırılır. Sadece bu açıdan bile Orwell'in gözetim devleti, özgürlüğü alabildiğine kullanan dijital panoptikondan temel bir farklılık gösterir. Günümüz enformasyon toplumu için karakteristik olan kelimelerin yok edilmesi değil çoğaltılmasıdır.

Orwell'in *1984* romanına Soğuk Savaş ruhu ve düşmanlığın olumsuzluğu hâkimdir. Ülke bitmeyen bir savaşın içindedir. Hatta Winston'ın sevgilisi Julia her gün Londra'ya düşmekte olan bombaların insanları endişe ve korku içinde tutmak amacıyla bizzat Big Brother'ın partisi tarafından atıldığını düşünür. "Halk düşmanı"nın adı Emmanuel Goldstein'dır. Goldstein rejimi devirmek amacıyla yeraltında faaliyet gösteren bir komplo şebeke-

sinin başıdır. Big Brother onunla ideolojik bir savaş sürdürür. "Tele-ekran"da her gün ona yönelik "İki Dakikalık Nefret" programları yayınlanır. Aslında yalan bakanlığı olan "Hakikat Bakanlığı" geçmişi kontrolden geçirerek ideolojiye uydurur. Orwell'in gözetim devletinde kullanılan psikoteknik elektroşoklarla beyin yıkama, uykudan mahrum bırakma, tecrit, ilaçlar ve fiziksel işkencedir. "Bolluk (Yenidil'de 'Yeterlilik') Bakanlığı" yeterince tüketim maddesinin mevcudiyetini önler. Yapay bir darlık oluşturulur.

Orwell'in tele-ekranlı ve işkence hücreli gözetim devleti, sınırsız özgürlük ve iletişim görüntüsünün hâkim olduğu internetli, akıllı telefonlu ve Google gözlüklü dijital panoptikondan temelde farklıdır. Bu panoptikonda işkence yapılmaz, "twit" atılır ya da "post" edilir. Burada gizemli bir "Hakikat Bakanlığı" yoktur. Şeffaflık ve enformasyon hakikatin yerini alır. Yeni iktidar anlayışı geçmişin kontrolü değil, geleceğin psikopolitik yönlendirilişidir.

Neoliberal rejimin iktidar tekniği yasakçı, korumacı ya da baskıcı değil, ileriye dönük, müsamahakâr ve destekleyicidir. Tüketim bastırılmaz, aksine en yüksek noktaya getirilir. Darlık değil olumlulukta bir bolluk, hatta aşırılık söz konusudur. Hepimiz iletişimde bulunmaya ve tüketmeye yönlendiririliz. Orwell'in gözetim devletini tanımlayan olumsuzluk, yerini olumluluk ilkesine bırakır. İhtiyaçlar bastırılmaz, teşvik edilir. İşkenceyle elde edilen itirafların yerini gönüllü kendini sergileme alır. İşkence odasının yerine akıllı telefon geçer. Big Brother *dost* bir çehre takınmıştır şimdi. Gözetimi verimli kılan bu *dostluğu*dur.

Bentham'ın Big Brother'ı her ne kadar görünmezse de sakinlerin kafasında her daim mevcuttur. İçselleştirilmiştir. Dijital panop-

tikondaysa hiç kimse kendini gerçekten gözetleniyormuş ya da tehdit ediliyormuş gibi hissetmez. Bu yüzden de "gözetim devleti" ifadesi dijital panoptikonu tanımlamaya uygun değildir. Burada insan kendini özgür hisseder. Ama Orwell'in gözetim devletinde mevcut olmayan bu *hissedilen özgürlük* bir sorun oluşturur.

Dijital panoptikon, sakinlerinin kendilerini gönüllü olarak sergilemesinden yararlanır. Kendini sömürme ve kendini ışıklandırma da aynı mantığı izler. Her seferinde özgürlük sömürülür. Dijital panoptikonda enformasyonu irademiz dışında elimizden alan bir Big Brother bulunmaz. Kendimizi kendi isteğimizle sergiler, hatta çıplaklaştırırız.

Apple'ın 1984'teki Super Bowl'da ekranı dolduran reklamı bir efsane niteliğindedir. Burada Apple kendini Orwell'in gözetim devletindeki insanların kurtarıcısı olarak gösterir. İradesiz ve duygusuz görünümlü işçiler büyük bir hangarda Big Brother'ın tele-ekranda yayınlanmakta olan fanatik nutkunu dinlemektedir. Bu sırada, peşinde düşünce polisleri, bir kadın sporcu koşarak hangara girer. Duraklamadan ekrana doğru koşar, hoplayan memelerinin önünde bir balyoz tutmaktadır. Big Brother'a doğru kararlı bir şekilde ilerleyerek balyozu şiddetle tele-ekrana fırlatır. Tele-ekran ışıklar saçarak patlar. İnsanlar kendine gelir. Reklamdaki ses "24 Ocak'ta Apple, Macintosh'u sunacak. O zaman 1984'ün neden *1984*'e benzemeyeceğini anlayacaksınız," der. Apple'ın bu ifadesinin aksine 1984 yılı gözetim devletinin sonuna değil, etkinliği Orwell'in gözetim devletininkini kat be kat aşan yeni tür bir kontrol toplumunun başlangıcına işaret eder. İletişim eksiksiz bir şekilde kontrole denk düşer. Herkes kendinin panoptikonudur.

HEYECAN KAPİTALİZMİ

GÜNÜMÜZDE DUYGU (*Gefühl*) ya da heyecandan (*Emotion*) fazlasıyla söz ediliyor. Duygu pek çok alanın inceleme konusu. İnsan aniden *animal rationale** olmaktan çıkıp duygusal bir varlık oldu. Ancak kimse duygulara yönelik bu ani ilginin nereden geldiğini sorgulamıyor. Bilimsel duygu araştırmaları ne yaptıkları hakkında pek düşünmüyor sanki. Duyguların konjonktürünün her şeyden önce ekonomik süreçlerle bağlantılı olduğu gözden kaçıyor. Ayrıca tam bir kavramsal karmaşa söz konusu. Kimi zaman duygudan, kimi zaman heyecandan, kimi zamansa duygulanımdan (*Affekt*) bahsediliyor.

Duygu heyecanla özdeş değildir. Örneğin bir insanın dil duygusuna (*Sprachgefühl*), oyun duygusuna (*Ballgefühl*), ya da merhamet duygusuna (*Mitgefühl*) sahip olduğunu söyleriz. Dil-heyecanı ya da merhamet-heyecanı diye bir şey yoktur. Aynı şekilde dil-duygulanımını ya da merhamet-duygulanımını da bilmeyiz. Yas da bir duygudur. Yas heyecanı ya da yas duygulanımı kulağa garip gelir. Gerek duygulanım gerekse heyecan salt öznel bir şeyi yansıtır, duygu ise objektif bir şeye işaret eder.

* Akıllı hayvan. –*ç.n.*

Duygu bir anlatıya yer açar. Anlatısal bir uzunluğa ya da genişliğe sahiptir. Ne duygulanım ne de heyecan *anlatılabilir*dir. Günümüz tiyatrosunda gözlemlediğimiz duygu krizi aynı zamanda bir anlatı krizidir. Anlatıcı duygu tiyatrosu yerini bugün gürültücü *duygulanım tiyatrosu*na bırakmıştır. Anlatının yokluğundan ötürü sahneye bir duygulanım yığını doldurulur. Duygunun aksine duygulanım bir *mekân* açmaz. Boşalmak için kendine çizgisel bir *hat* arar. Dijital ortam da bir duygulanım ortamıdır. Dijital iletişim *ânında* duygulanım boşalmasını kolaylaştırır. Salt zamansallığı sayesinde dijital iletişim duygudan çok duygulanım nakleder. *Shitstorm*'lar* duygulanım fırtınalarıdır. Dijital iletişim açısından tipiktir bunlar.

Duygu *saptayıcı*dır. "İçimde *şöyle* bir his var..." deriz. Buna karşılık "içimde *şöyle* bir heyecan var..." ya da "... duygulanım var..." demeyiz. Heyecan *saptayıcı* değil, *edimsel*dir. Eylemlerle bağlantısı vardır. Dahası yönelimsel ve bir hedefe yöneliktir. Duygunun yönelimsel bir yapısının olması zorunlu değildir. Endişe duygusu genellikle somut bir nesneye ilişkin değildir. Yönelimsel bir yapısı olan korku ile arasındaki fark budur. Dil duygusu da yönelimsel değildir. Yönelimsel olmayışı onu *dışavurumsal*, yani *heyecansal* olan dilsel *ifade*den ayırır. Belli bir şahsa yönelik olmayan evrensel bir merhamet, okyanussu bir dünya-duygusu da mümkündür. Heyecan da duygulanım da, duyguyu tanımlayan böyle bir boyuta erişemez. Onlar öznelliğin ifadeleridir.

Duygu, heyecandan farklı bir zamansallığa sahiptir. Bir *süre*ye imkân tanır. Heyecanlar duyguya oranla oldukça uçucu ve kısa sürelidir. Duygulanım ise genellikle bir anla sınırlıdır. Duygunun

* "Bok fırtınası". Dijital ortamda hızla beliren büyük sayıdaki olumsuz, yer yer hakarete varan yorumlar. –*ç.n.*

aksine heyecan bir *durum*u temsil etmez. Heyecan *dur*maz. Bir *huzur heyecanı* yoktur. *Huzur duygusu*ysa bilinen bir şeydir. *Heyecan durumu* ifadesi çelişkilidir. Heyecan dinamik, koşula bağlı ve edimseldir. Heyecan kapitalizmi tam da bu özellikleri sömürür. Duyguysa edimsel olmaması nedeniyle kolay sömürülmez. Duygulanım edimsel değil daha ziyade indifaidir. *Edimsel yön*den yoksundur.

"*Hava*" (*Stimmung*) ise hem duygudan hem de heyecandan farklıdır. Hatta duygudan bile daha fazla nesnellik içerir. Bir mekânın nesnel olarak şöyle ya da böyle bir havası olabilir. Hava bir "*şöyle-oluş*" ifade eder. Buna karşılık heyecanlar tam da bu şöyle-oluştan sapmalarda ortaya çıkar. Örneğin bir yer dostça bir hava yayabilir. Bu tamamen nesnel bir şeydir. Dostça bir heyecan ya da duygulanımsa yoktur. Hava ne yönelimseldir ne de edimsel. İnsanın *içinde bulunduğu* bir şeydir. *Haletiruhiye*yi ifade eder.* Yani *durak*tur ve *gruplaşma*ya bağlıdır, heyecansa *dinamik* ve *edimsel*dir. Haletiruhiyedeki "*neyin içinde*" sorusu değil, "*nereye*" sorusudur heyecanı belirleyen. Duyguyu tanımlayansa "*ne için*"dir.

Kapitalizm Çağında Duygular adlı kitabında Eva Illouz duyguların neden tam da kapitalizm çağında böyle bir konjonktür sergilediği sorusuna hiçbir cevap vermiyor. Üstelik duygularla heyecanları aralarında hiçbir kavramsal ayrım yapmaksızın birlikte kullanıyor. Ayrıca kapitalizm çağında duyguları araştırmaya kapitalizmin ilk aşamalarından başlamak pek de anlamlı değil: "Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* özünde heyecanların ekonomik davranışlardaki rolüne ilişkin bir tez içerir:

* "Bir yerde/durumda bulunmak" (*sich in ... befinden*) ile "haletiruhiye" (*Befindlichkeit*) arasındaki benzerlik Türkçede kurulamıyor. –*ç.n.*

Aralıksız sürdürülen girişimci eylemlerin merkezinde Tanrı'nın kavranamazlığının yol açtığı endişe duygulanımları vardır."[1] "Endişe duygulanımı" hatalı bir kavramdır. Endişe bir duygudur. Duygulanımla uyuşmayan bir zamansallık tekabül eder endişeye. Sürekli bir durum değildir duygulanım. Duyguya özelliğini veren kalıcılık yoktur duygulanımda. Tam da bu sürekli endişe duygusudur aralıksız sürdürülen girişimci eylemlere yol açan. Dahası Weber'in analiz ettiği kapitalizm heyecandan çok, akılcı bir mantık izleyen, toplayıcı nitelikte çileci bir kapitalizmdir. Yani heyecanları sermayeleştiren tüketim kapitalizmini ele almaz. Tüketim kapitalizminde ayrıca anlamlar ve heyecanlar satılır ve tüketilir. Kullanım değeri değil, heyecansal ve kültsel değerdir tüketim ekonomisi için yapıtaşı niteliği taşıyan. Illouz, heyecanın ancak gayri maddi üretim kapitalizminde önem kazandığı gerçeğine de yer vermemektedir. Heyecan ancak günümüzde üretim aracı konumunu kazanmıştır.

Illouz ayrıca Durkheim sosyolojisinin temel kavramı olan dayanışmanın, toplumsal failleri toplumun merkezi sembollerine bağlayan bir "heyecanlar demeti" olduğuna işaret eder. Özet olarak "klasik kabul edilen modern sosyoloji kuramları örtük olarak, tam olgunlaşmış bir heyecan kuramı olmasa bile, en azından tek tek heyecanlarla kurulmuş bir dizi bağlantı içerir: endişe, aşk, azim, aldırmazlık, suçluluk – bütün bu heyecanlar modern çağa yol açan kopuşları ele alan tarihi ve sosyolojik anlatıların çoğunda yer almaktadır."[2] Farklı sosyolojik kuramların heyecanla kurdukları (burada sıralanan) ilişkiler heyecanın *günümüzdeki* konjonktürünü kesinlikle açıklamaz. Ayrıca Illouz duygu, heyecan ve duygulanımı kavramsal olarak birbirinden ayırt etmez. "Aldırmazlık" ve "suçluluk" ne heyecan ne de duygulanımdır. Anlamlı olabilecek tek ifade suçluluk *duygusu*dur.

Illouz, heyecanın günümüzdeki konjonktürünün sonuçta neoliberalizme dayandığından bihaber gibidir. Neoliberal rejim, verimi ve performansı artırmak amacıyla, heyecanları kaynak olarak kullanmaktadır. Üretimin belli bir düzeyinde disiplin toplumunun ortamını temsil eden *akılcılık*, sınırına dayanır. Zorlama, engelleme olarak algılanmaya başlar. Aniden katı ve esneklikten yoksun bir izlenim verir. Yerini özgürlük duygusu ve kişinin özgürce gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan *heyecanlılık* alır. Özgür olmak heyecanlarını serbest bırakmak değil midir? Heyecan kapitalizmi, özgürlüğü kullanır. Heyecan özgür öznelliğin ifadesi olarak kabul görür. Neoliberal iktidar tekniği tam da işte bu özgür öznelliği sömürmektedir.

Akılcılığı niteleyen özellikler nesnellik, genellik ve bunların yanı sıra istikrardır. Böylelikle de öznel, duruma bağlı ve uçucu olan heyecanlılığa karşıt konumdadır. Heyecanlar öncelikle durum değişikliklerinde, algı değişmelerinde ortaya çıkar. Akılcılıksa süreklilik, sabitlik ve kurallılıkla birlikte görülür. Sağlam ilişkilere yatkınlık gösterir. Verimi artırmak için sürekliliği giderek aşındırıp istikrarsızlık üreten neoliberal ekonomi, üretim sürecinin heyecana dayanmasını teşvik eder. İletişimin hızlanması iletişimin heyecan kazanmasını kolaylaştırır, çünkü akılcılık heyecanlılıktan *yavaş*tır. Adeta *hızsız*dır. Böylece de hızlanma baskısı bir *heyecan diktatörlüğü*ne yol açar.

Tüketim kapitalizmi ayrıca talep ve ihtiyaç yaratmak için heyecanlardan yararlanır. *Emotional Design* tüketimin en yüksek düzeye ulaşmasını sağlamak amacıyla heyecanların modelini çıkarır, heyecan şablonları biçimlendirir. Son tahlilde günümüzde tükettiklerimiz şeyler değil heyecanlardır. Şeyleri sonsuz olarak tüketmek mümkün değildir, ama heyecanlar için bu mümkündür. Heyecanlar kullanım değerinin ötesine doğru gelişir. Böylelikle

de yeni, sınırsız bir tüketim alanı açarlar.

İnsanın her şeyden önce iş görmek zorunda olduğu disiplin toplumunda heyecanlar daha ziyade arıza olarak görülüyordu. Ortadan kaldırılmaları gerekiyordu. Disiplin toplumunun "düzenlenmiş ortopedi"si şekilsiz bir hamurdan duygusuz bir makine biçimlendirmek zorundaydı. Makinelerin en iyi çalıştığı durum heyecan ve duyguların tümüyle devre dışı bırakıldığı durumdur.

Heyecana günümüzde bu kadar rağbet edilmesinde, içinde iletişime dayalı etkileşimin giderek önem kazandığı yeni gayri maddi üretim tarzının hiç de azımsanmayacak bir rolü var. Şimdi bilişsel becerinin yanı sıra heyecansal beceri de beklenmektedir. Bu gelişmenin sonucunda kişinin tümü üretim süreci içine *monte edilir*. Buna uygun olarak Daimler-Chrysler'in bir duyurusunda "Davranış da hizmetin yerine getirilişinde önemli rol oynayan bileşenlerden biri olduğu için ilgili değerlendirmelerde işçinin sosyal ve heyecansal becerileri de giderek artan bir şekilde göz önüne alınacaktır," denmektedir.[3] Böylece sosyal olan, iletişim, hatta davranış bile sömürülür. Heyecanlar, iletişimi optimize etmek üzere "hammadde" olarak kullanılır. Hewlett-Packard "HP, içinde iletişim ruhunun, bağlantı ruhunun estiği, insanların birbirleriyle iletişimde bulunduğu ve karşısındakine yöneldiği bir şirkettir. Duygulanımsal bir ilişkidir bu,"[4] der.

Şirketlerin yönetim kademelerinde bugün bir paradigma değişimi sürmektedir. Heyecanlar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Akılcı yönetimin yerini *heyecansal yönetim* almaktadır. Günümüzün işletmecisi, yöneticisi, akılcı davranış ilkesini terk eder. Giderek daha çok bir motivasyon antrenörüne benzer. Motivasyon heyecana bağlıdır. *Hareket* (*motion*) bunları birbirine bağlar. Olumlu heyecanlar motivasyonda artış sağlayan mayadır.

Heyecanlar belli davranışlara yol açmaları ölçüsünde edimseldir. *Eğilim* olma nitelikleriyle davranışın enerjik, hatta duyumsal temelini temsil ederler. Heyecanlar, dürtülerin de yer aldığı limbik sistem tarafından kontrol edilir. Davranışların, insanın çoğu zaman farkında olmadığı, düşünce-öncesi, yarı-bilinçli, bedensel-dürtüsel düzeyini oluştururlar. Neoliberal psikopolitika, *eylemleri bu düşünce-öncesi düzeyde etkilemek amacıyla* ele geçirir heyecanları. Heyecan üzerinden kişiyi derinden yakalar. Heyecanın kişilerin psikopolitik yönlendirilişinde son derece etkili bir araç olması bu yüzdendir.

OYUNLAŞTIRMA

HEYECAN KAPİTALİZMİ verimlilik artışı sağlamak için aslında *emeğin ötekisi* olması gereken oyunu da ele geçirmiştir. İş dünyasını ve yaşam alanını oyunlaştırır. Oyun işe heyecan katar, hatta işi dramatikleştirir, böylelikle de motivasyonu yükseltir. Çabuk elde edilen başarı deneyimi ve ödüllendirme sistemi sayesinde performansın ve kazancın artmasını sağlar. Heyecanlarıyla hareket eden bir oyuncu kendini akılcı hareket eden ya da sadece görevini yerine getiren bir işçiden çok daha fazla verir işine.

Oyunun kendine has bir zamansallığı vardır. Karakteristik özellikleri dolayımsız başarı deneyimi ve ödüllendirmedir. Yavaş yavaş olgunlaşması gereken şeyler oyunlaştırılamaz. Uzun süreli ve yavaş şeyler oyunun zamansallığıyla uyuşmaz. Örneğin avlanmak oyunun tarzına uygunken yavaş yavaş olgunlaşmaya, sakin bir şekilde büyümeye dayanan çiftçilik faaliyetleri oyunlaştırılmaya gelmez. Hayat tümüyle avcılığa dönüştürülemez ki.

İşin oyunlaştırılması *homo ludens*'i* sömürür. İnsan *oynadığı sırada* kendini tahakküm ilişkilerine tabi kılar. "Beğendim"lerle,

* Oynayan insan. *–ç.n.*

"arkadaş" ya da "izleyen"lerle toplumsal iletişim de günümüzde oyun şekline sokulmuştur. İletişimin oyunlaştırılması ticarileştirilmesini de birlikte getirir. Ama bu insani iletişimi bozar.

"Bir ceset topluma hükmediyor – işin cesedi" sözleriyle başlar Robert Kurz ve çevresindekilerden oluşan *Gruppe Krisis*'in kaleme aldığı *Manifest gegen die Arbeit*.* Zenginlik üretimi mikroelektronik devrim sonrasında giderek artan bir şekilde insan emeğinden bağımsızlaşmıştır. Ancak toplum, emeğin giderek daha da gereksiz hale getirildiği bugünkü post-Fordist dönemde her zamankinden daha fazla bir iş-toplumu niteliği taşımaktadır. Manifesto özellikle siyasi solun emeği yüceltmiş olduğuna işaret eder. Emek sadece insanın özü konumuna yükseltilmekle kalmamış, bu özelliğiyle güya ilke olarak sermayenin karşıtı olduğu şeklinde mistik bir özellikle de donatılmıştır. Asıl skandal bizzat emeğin kendisi değil, sadece onun sermaye tarafından sömürülüşü olarak görülmüştür. Bu nedenle de emekçi partilerin hepsinin programında emeğin kurtuluşundan bahsedilir, emek*ten* kurtuluş yerine. Emek ve sermaye aynı madalyonun iki yüzüdür.

Üretici güçlerin bunca gelişimine rağmen günümüzde "zorunluluk ve dışarıdan koyulan hedefler tarafından belirlenen çalışmanın son bulduğu" bir "özgürlük âlemi"[1] ortaya çıkmamıştır. Marx da son tahlilde *emeğin başatlığı*nda takılıp kalır. Buna uygun olarak "boş zamanın artışı", "en büyük üretim gücü" olarak "emeğin üretkenliği"ne etki etmek durumundadır.[2] Böylelikle zorunluluk âlemi özgürlük âlemini sömürgeleştirmiş olur. "Daha

* "İşe Karşı Manifesto". Geleneksel sol düşünceyi radikal bir şekilde eleştiren sol görüşlü Robert Kurz (1943-2012) "Değer Eleştirisi" (Wertkritik) ekolünün önde gelen temsilcilerindendi. Kurz, Gruppe Krisis'i 2004'te terk ederek EXIT adlı başka bir grup kurmuştur. –*ç.n.*

yüce faaliyetlere yönelik zaman olarak boş zaman" kişiyi, salt çalışan bir özneden daha fazla üretim gücüne sahip "başka bir özne"ye dönüştürür. "Bireyin tam gelişimine yönelik zaman" olarak boş zaman "*capital fixe*'nin* üretimi"ne katkıda bulunur. Bilgi böylece sermayeleştirilir. Boş zamanın artması, günümüzün tabiriyle, *insan sermayesi*ni artırır. Zorlamasız ve amaçsız bir faaliyete imkân sağlayabilecek olan rahatlık sermaye tarafından ele geçirilir. Marx "bizzat insan sabit sermaye olur" der. İnsan "genel zekâ"sı ile kendini sermayeye dönüştürür. Halbuki gerçek özgürlük hayatın sermayeden, bu yeni aşkınlıktan tamamen kurtarılmasıyla mümkün olabilecekti. Sermayenin aşkınlığı *hayat olarak içkinliğe* erişmemizi engeller.

Marx'ın düşündüğünün aksine üretim güçleri ve üretim ilişkileri diyalektiği özgürlüğe götürmez. Daha ziyade yeni bir sömürü ilişkisi içine karışmamıza yol açar. Bu yüzden özgürlüğü, boş zamanı gerçekten elde edebilmek için Marx ile birlikte düşünerek Marx'ın ötesine geçmemiz gerekir. Bu özgürlük yalnızca emeğin ötekisinden, üretici bir güç olmayan, emekgücüne dönüştürülemeyecek bir güçten beklenebilir; yani *üretim biçimi* olmayan bir *hayat biçimi*nden, hatta *tamamen üretkenlik dışı* bir şeyden. Geleceğimiz, üretimin ötesinde, *kullanılmazı kullanmayı* becerebilecek durumda olup olmamamıza bağlıdır.

İnsan lükse yönelik bir canlıdır. Lüks, esas anlamıyla bir tüketim pratiği değildir. Daha ziyade zorunluluktan arınmış bir hayat biçimidir. Özgürlük zorunluluktan sapmaya, *çıkmaya* (*Luxieren*)** dayanır. Lüks zorluğu engelleme yönelimini aşar. Lüks günü-

* Sabit sermaye. –*ç.n.*

** Eklemin yerinden çıkması anlamına gelen bu kelime "lüks"ün de kökeni sayılır. –*ç.n.*

müzde tüketim tarafından ele geçirilmiştir. Aşırı tüketim çalışmadaki özgürlüksüzlüğe denk düşen bir özgürlüksüzlük, bir zorlamadır. Özgürlük olarak lüks, tıpkı oyun gibi, ancak çalışmanın ve tüketimin dışında söz konusu olabilir. Bu anlamda çileciliğe komşudur.

Gerçek mutluluk başıboşluktan, gönül rahatlığından, bolluktan, anlamını yitirmiş olandan, fazlalıktan, gereksiz olandan kaynaklanır, yani zorunluluktan, çalışmaktan, performanstan, amaçtan "çıkmış" olandan. Ama günümüzde fazlalık bile sermaye tarafından ele geçirilir ve kurtarıcılık potansiyelini yitirir. Lükse oyun da dahildir, ama çalışma ve üretim sürecinden kopmuş olan oyun. Üretim aracı olarak oyunlaştırma, oyunun kurtarıcılık potansiyelini tahrip eder. Oyun şeylerin, onları sermayenin teoloji ve teleolojisinden* kurtaran çok farklı bir kullanımını mümkün kılar.

Bir süre önce Yunanistan'daki garip bir olay haberlere konu oldu. Garipliğin esas nedeni olayın günümüzde sermayenin boyunduruğu altında ezilen bir ülkede gerçekleşmiş olması. Söz konusu olay çok belirgin bir *işaret* niteliği taşıyor, *gelecekten bir işaret* gibi görünüyor. Çocuklar bir evin yıkıntısında büyük bir para tomarı bulur ve bunu oldukça farklı bir şekilde kullanırlar. Parayla önce oyun oynar sonra da yırtarlar. Bu çocuklar muhtemelen geleceğimizi öngörmüştür: *Dünya yıkıntı halindedir. Yıkıntılar arasında bu çocuklar gibi banknotlarla oynuyor ve onları yırtıyoruz.*

"Dünyevileştirme" tanrılara ait olan ve bu yüzden de insanlar tarafından kullanılmalarına izin verilmeyen şeylerin tekrar insan-

* Tanrıbilim ve erekbilim. – *ç.n.*

ların kullanımına sokulması anlamına gelir.[3] Bu Yunan çocuklar, tamamen farklı bir kullanım, yani oyun içine sokarak parayı *dünyevileştirmişlerdir*. Bu, günümüzde fetiş haline getirilen parayı bir çırpıda dünyevi bir oyuncak durumuna sokmuştur.

Agamben dini *relegere* üzerinden kavrar. Buna göre bu kavram dikkatli, uyanık olmak, yani kutsal şeyleri kollamak, bunların diğer şeylerden ayrı kalmasına özen göstermek demektir. Bu ayrım din için temel niteliktedir. O halde dünyevileştirme, bu dikkate karşı *bilinçli bir özensizlik tavrı* sergilemektir. Yunan çocuklar önce oynayıp sonra da yırtarak paraya karşı özensiz bir tavır sergilemiştir. Yani dünyevileştirme bizi aşkınlıktan, tebaiyetin her türünden kurtaran bir *özgürlük pratiği*dir. Dünyevileştirme böylelikle *içkinliğe bir oyun-alanı* açar.

İki tür düşünme vardır, çalışan düşünce ve oynayan düşünce. Gerek Hegel'in gerekse Marx'ın düşünüşüne ilke olarak çalışma hâkimdir. Heidegger'in "Varlık ve Zaman"ı da aynı şekilde hâlâ çalışmaya odaklıdır. "Sıkıntı" ya da "endişe" içindeki "Oradalık" oyun oynamaz. Heidegger ancak geç döneminde keşfetmiştir "sakinliğe" dayanan oyunu. Bizzat dünyayı oyun olarak yorumlar. "Henüz neredeyse hiç fark edilmemiş, dikkate alınmamış bir oyun alanının açıklığı"nın[4] izini sürer. Heidegger'in "*Zaman-oyun-alanı*"* her tür çalışmadan arınmış bir zaman-alanına işaret eder. Tabi kılma aracı olarak *psikoloji*nin tümüyle geride bırakılmış olduğu bir *olay-alanı*dır bu.

* *Zeit-Spiel-Raum*: Türkçe söyleyişe uyması için burada "Raum" uzay ya da mekân değil, "alan" olarak çevrildi. –*ç.n.*

BIG DATA

Kolomb'un Yumurtası

Bentham panoptikonunu Kolomb'un yumurtasıyla karşılaştırır. İnsanların içine kapatıldığı her tür disipline edici ortama uygun olduğunu ve sakinlerinin çok başarılı bir şekilde gözetlenmesini mümkün kıldığını söyler.[1] Panoptikonunun toplumsal düzene dramatik bir etki yapacağına inanır: "Bu ilkenin adım adım yayılarak çok geniş bir kullanım yelpazesine kavuşması sonucu uygar toplumun çehresinde hiç hesaba katılmamış bir dram ortaya çıkmaya başlarsa ne derdiniz?"[2]

Big Data da dijital kontrol toplumunda Bentham'ın panoptikonundan çok daha etkin bir Kolomb yumurtası mı olacak? Big Data gerçekten insan davranışını gözetlemekle kalmayıp onu psikopolitik bir yönlendirmeye tabi kılabilecek mi? Uygar toplumun çehresinde yine hiç hesaba katılmamış bir dram mı ortaya çıkıyor?

Big Data her halükârda son derece etkili bir kontrolü mümkün kılmaktadır. Amerikan Big Data şirketi Acxiom'un sloganı "size müşterilerinize 360 dereceden bakma imkânı sunuyoruz"dur. Dijital panoptikon gerçekten de sakinlerine 360 derecelik bir ba-

kışı mümkün kılar. Bentham'ın panoptikonu görsel perspektife bağımlıdır. Burada kaçınılmaz olarak, tutukluların fark edilmeksizin gizli arzu ve düşünceleriyle meşgul olabileceği kör açılar mevcuttur.

Dijital gözetimin verimliliğinin nedeni ise *perpektifsiz* olmasıdır. Analog optiğin özelliği olan perspektif sınırlamasından kurtulmuştur. Dijital optik her bakış açısından gözetlemeyi mümkün kılar. Böylelikle de kör açıyı ortadan kaldırır. Perspektifli analog optiğin aksine ruha kadar iner bakışı.

Dataizm: Veriperverlik

David Brooks *New York Times*'da bir veri devriminden söz ediyor. Duyurusu tıpkı Chris Anderson'ın *The End of Theory*'si gibi peygambervaridir. Yeni inancın adı "Dataizm"tir: "Günümüzde hangi felsefenin önem kazandığını soracak olursanız buna cevabım 'Dataizm'dir. Şimdi büyük miktarlarda veri toplama imkânımız var. Bu beceri ölçülebilecek her şeyin ölçülmesi gerektiği, verilerin duygusal ya da ideolojik önyargıları süzmemizi sağlayan şeffaf ve güvenilir bir mercek olduğu, verilerin bizi örneğin geleceği görmek gibi sıradışı şeylere muktedir kıldığı şeklinde belli bir kültürel yaklaşımı da beraberinde getirir gibidir ... Veri devrimi bize bugünü ve geleceği anlamak için harika bir araç sunar."[3]

Dataizm *ikinci bir Aydınlanma* vurgusuyla ortaya çıkmıştır. *Birinci Aydınlanma*'da *istatistiğin* bilgiyi mitolojik içeriğinden kurtarabilecek kapasiteye sahip olduğu düşünülüyordu. Bu nedenle istatistik birinci Aydınlanma tarafından coşkulu bir şekilde

karşılanmıştı. Voltaire istatistik sayesinde mitolojiden arınmış bir tarihin hayalini kuruyordu. Voltaire'in gözünde istatistik "tarihi yurttaş ve filozof olarak okumak isteyenler için merak duyulacak bir nesne"ydi. İstatistiğin yeniden değerlendirdiği şey tarih felsefesiydi: "İstatistiğin sayıları, Voltaire'in, sadece anlatı olarak var olan bütün tarihe karşı –bu nedenle her zaman mitolojinin sınırında gördüğü *Eski Tarih*'in öykülerine karşı– *metodik* güvensizliğini dile getirebileceği *temel*dir."[4] İstatistik Voltaire için Aydınlanma demektir. Aydınlanma mitolojik anlatının karşısına *nesnel, sayılarla temellendirilmiş, sayılarla işleyen* bir bilgi koyar.

İkinci Aydınlanma'nın parolası ise *şeffaflık*tır. Veriler şeffaf bir ortamdır. *New York Times*'daki Dataizm'e ilişkin makalede yazıldığı gibi "şeffaf ve güvenilir bir mercek"tir. İkinci Aydınlanma'nın buyruğu "her şey veri ve enformasyon olmalıdır" şeklindedir. İkinci Aydınlanma'ya ruhunu veren şey bu veri totalitarizmi ya da veri fetişizmidir. Bütün ideolojileri geride bırakabileceğine inanan Dataizm bizzat bir ideolojidir. Dataizm *dijital bir totalitarizm*e gider. İhtiyacımız olan şey, dijital Aydınlanma'nın köleliğe dönüştüğü konusunda bizi aydınlatacak *üçüncü bir Aydınlanma*'dır.

Big Data'nın bilgiyi öznel keyfilikten kurtarması beklenir. Buna göre sezgi bilginin daha yüksek bir biçimini temsil etmez. Sadece öznel, nesnel verilerin eksikliğini kapatmaya yarayan geçici bir çaredir. Karmaşık bir durum karşısında kör olduğu iddia edilir. Teori bile bir ideoloji olma şüphesi altında kalır. Yeterli veri mevcut olduğunda gereksiz hale gelecektir. İkinci Aydınlanma salt *verilerle işleyen* bilginin devridir. Chris Anderson peygambervari belagatıyla bunu şöyle dile getirir: "Linguistikten sosyolojiye, insan davranışına ilişkin teorilerin hepsi geçmişte kal-

mıştır. Taksonomiyi, ontolojiyi, hatta psikolojiyi de unutun. İnsanların yaptıklarını niye yaptıklarını kim söyleyebilir ki? Yaparlar işte, biz de eşi görülmemiş bir hassaslıkla bunu saptayabilir ve ölçebiliriz. Yeterli veri toplandığı zaman bizzat sayılar dile gelir."[5]

Birinci Aydınlanma'nın ortamı akıldı. Ama akıl uğruna muhayyile, bedensellik ve arzu baskılanmıştı. Aydınlanma'nın meşum diyalektiği bunların barbarlığa dönüşmesine yol açar. Aynı diyalektik enformasyona, verilere ve şeffaflığa dayanan ikinci Aydınlanma'yı da tehdit eder. İkinci Aydınlanma yeni bir şiddet biçimi oluşturur. Aydınlanma'nın diyalektiği, mitleri yıkmak için ortaya çıkmış olan Aydınlanma'nın bizzat her adımında mitolojiye bulaştığını söyler: "Sahte açıklık mitin öteki adıdır."[6] Adorno şeffaflığın da mitin öteki adı olduğunu, Dataizm'in sahte bir açıklık vaadinde bulunduğunu söylerdi. Aynı diyalektik, ideolojiye karşı çıkan ikinci Aydınlanma'nın da bir ideolojiye, hatta *veri barbarlığına* dönüşmesine yol açar.

Dataizmin dijital Dadaizm olduğunu görürüz. Dadaizm de her tür anlamlı bağlamdan feragat eder. Dil anlamdan tümüyle arındırılır: "Hayattaki olayların ne başı ne de sonu vardır. Her şey çok aptalca cereyan eder. Bu yüzden her şey aynıdır. Basitliğin adı Dada'dır."[7] Dataizm nihilizmdir.[8] Anlamdan bütünüyle vazgeçer. Veriler ve sayılar işlemseldir, anlatısal değil. Halbuki anlam anlatıya dayanır. Veriler anlam boşluğunu doldurur.

Sayılar ve veriler günümüzde sadece mutlaklaştırılmakla kalmaz ayrıca fetişleştirilir ve seksileştirilir. Örneğin *Quantified Self* –Nicelikleştirilmiş Benlik– neredeyse libidinöz bir enerjiyle gerçekleştirilir. Dataizm bir bütün olarak şehvetli, hatta pornografik özellikler kazanmaya başlar. *Dataistler* verilerle çiftleşir. Günü-

müzde "Dataseksüeller"den bahsediliyor. Bu kişilerin "insafsızca dijital" olduğu ve verileri "seksi" bulduğu söyleniyor.[9] *Digitus** giderek *phallus*'a yaklaşıyor.

Quantified Self: Nicelikleştirilmiş Benlik

Dijital çağın bütününe hayatın ölçülebilir ve nicelik olarak ifade edilebilir olduğu inancı hâkimdir. *Quantified Self* de bu inancı destekler. Vücut, otomatik olarak veri kaydeden alıcılarla donatılır. Vücut sıcaklığı, kan şekeri, alınan ve tüketilen kalori miktarı, vücudun yağ oranı ölçülür, hareket profili çıkarılır. Meditasyon sırasındaki kalp atış hızı tespit edilir. Gevşeme ânında bile performans ve verimlilik önemlidir. Bunların yanı sıra hissiyat, haletiruhiye ve gündelik faaliyetler de protokole geçer. Kendini ölçme ve kontrol etmenin bedensel ve zihinsel performansı artırması beklenir. Ancak bu esnada toplanan yığın halindeki veriler "*Ben kimim?*" sorusuna cevap vermez. *Quantified Self* de insanın kendisini bütün anlamdan arıtan dadaist bir kendilik tekniğidir. Kendilik, anlamdan yoksunluk haline gelene dek veriler şeklinde ufalanır.

Nicelikleştirilmiş Benlik'in sloganı "Self Knowledge through Numbers" dır – sayılar üzerinden kendini tanıma, bilme. Sadece veriler ve sayılardan, bunlar ne denli kapsamlı olursa olsun, kendini tanımaya varılamaz. Sayılar kendilik hakkında hiçbir şey *anlatmaz*. Sayma (*Zählung*) anlatma (*Erzählung*) değildir. Halbuki kendilik dediğimiz şey varlığını *anlatı*ya borçludur. Saymak değil, anlatmaktır kişinin kendini bulmasını ya da kendini tanımasını sağlayan.

* Parmak. "Dijital" kelimesi bu kökten türetilmiştir. –*ç.n.*

Antikçağda rastladığımız kendine özen de kişinin kendine dair kayıt tutması pratiklerine bağlıdır. *Publicatio sui* (Tertullian)* kendine özen göstermenin önemli bir parçasıdır. "Kendine özen kültüründe yazmak da aynı derecede önemliydi. Kendine özenin en önemli pratikleri arasında, ileride tekrar okumak üzere, kendi hakkında kayıtlar tutmak; arkadaşlara, onlara yardımcı olması umulan deneme ve mektuplar yollamak; ihtiyaç duyduğu gerçekleri kendisi için tekrar gündeme getirmek amacıyla günlük tutmak vardı."[10]

Publicatio sui hakikatin peşindedir. İnsanın kendisi hakkında tuttuğu notlar kendilik etiğine hizmet eder. Dataizm ise her tür *self-tracking*'den** *ahlak* ve *hakikati* boşaltır ve onu sadece bir kendini kontrol *tekniğ*ine dönüştürür. Toplanan veriler ayrıca yayımlanır ve değiş tokuş edilir. Böylelikle de kendini izleme giderek artan bir şekilde kendini gözetleme halini alır. Günümüz öznesi kendini sömüren bir kendilik girişimcisidir. Aynı zamanda kendinin gözetleyicisidir de. Kendini sömüren özne, içinde hem fail hem kurban durumunda olduğu bir çalışma kampı taşır yanında. Kendini ışıklandıran, kendini gözetleyen bir özne olarak, içinde hem mahkûm hem gardiyan olduğu bir pantoptikon taşır yanında. Dijitalleşmiş, ağa bağlanmış özne *kendinin panoptikonu*dur. Böylelikle gözetleme işi tek tek herkese dağıtılmış olur.

* Kendini yayımlama. –*ç.n.*

** Kendini izleme. –*ç.n.*

Hayatın Tam Protokolü

Bugün her tıklamamız, arama amacıyla girdiğimiz her kavram kayda geçirilir. İnternetteki her adımımız gözlenir ve kaydedilir. Hayatımız tümüyle dijital ağa yansır. Dijital genel görünümümüz kişiliğimiz, ruhumuz hakkında son derece doğru bir iz bırakır, belki de olduğumuzu sandığımız kendimizden daha doğru ya da daha eksiksiz bir iz.

Günümüzde mümkün internet adreslerinin sayısı neredeyse sınırsızdır. Bu da kullandığımız her nesneye bir adres verme imkânı sağlar. Bizzat şeyler aktif bir şekilde enformasyon yayar hale gelir. Hayatımız, yapıp ettiklerimiz, alışkanlıklarımız hakkında bilgi verirler. Şahısların internetinin, Web 2.0'ın, Şeylerin interneti, yani Web 3.0 haline gelecek şekilde genişletilmesi dijital kontrol toplumunun oluşumunu sonuçlandırır. Web 3.0 hayatın tümüyle protokole geçirilmesini mümkün hale getirir. Artık her gün kullandığımız nesneler tarafından da gözleniriz.

Dijital toplu hafızada mahkûmuzdur adeta. Bentham'ın panoptikonundaysa verimli bir kayıt sistemi yoktu. Sadece uygulanan cezaların ve bunların nedenlerinin kayda geçirildiği bir "Disiplin Defteri" vardı. Mahkûmların hayatı protokole geçirilmiyordu. Big Brother mahkûmların gerçekten ne düşündüğünü, ne arzu ettiğini zaten bilemiyordu. Muhtemelen oldukça unutkan Big Brother'ın aksine Big Data hiçbir şeyi unutmaz. Sadece bundan ötürü bile dijital panoptikon Bentham'ınkinden daha verimlidir.

Big Data ve Data-Mining ABD seçimlerinde gerçekten de Kolomb'un yumurtası olduğunu gösterdi; bu şekilde adaylar seç-

menlerin 360 derecelik görüntüsünü elde ettiler.* Farklı kaynaklardan toplanan, hatta satın alınan devasa veri yığınları birbirine bağlanarak oldukça gerçekçi seçmen profilleri oluşturulabilir. Böylelikle seçmenlerin özel hayatına, hatta ruhuna göz atmak da mümkün olur. Seçmenlere kişiselleştirilmiş duyurularla hitap etmek ve onları *etkilemek* amacıyla *micro-targetting*** kullanılır. İktidar mikrofiziğinin bir pratiği olarak mikro-hedefleme *veri güdümlü bir psikopolitika*dır. Zeki algoritmalar seçmen davranışı hakkında tahminde bulunmayı ve seçmenlere hitap etme biçimlerini optimize etmeyi mümkün kılar. Kişiselleştirilmiş hitaplar bu tarzdaki reklamlarla neredeyse aynıdır. Seçimlerle alışveriş, devletle pazar, yurttaşla tüketici giderek daha büyük bir benzerlik gösterir birbirine. Mikro-hedefleme psikopolitiğin genel pratiği haline gelmektedir.

Disiplin toplumunun *biyopolitik* pratiği olan nüfus sayımı *demografik* açıdan kullanılabilir ama topladığı malzeme *psikolojik* açıdan bir işe yaramaz. İnce bir şekilde ruha nüfuz etmeyi sağlamaz biyopolitik. Halbuki psikopolitik ruhsal süreçlere öngörücü bir şekilde nüfuz edebilecek durumdadır. Muhtemelen özgür iradeden *hızlıdır*. Böylelikle onu geçebilir. Ne var ki bu tam da *özgürlüğün sonu* anlamına gelecektir.[11]

* *Data Mining*: veri madenciliği. Veri yığınlarında istatistik vb. yöntemleri kullanarak düzenlilik gösteren örüntüler arama faaliyeti. –*ç.n.*

** "Mikro ya da hassas, inceltilmiş hedefleme" diye çevrilebilecek bu kavram özellikle siyaset ve pazarlama alanında –bir kitlenin bütününe yönelik bir kampanyanın aksine– olabildiğince küçük bir gruba, hatta tek tek bireylere hitap etmeyi amaçlar. –*ç.n.*

Dijital Bilinçdışı

Big Data muhtemelen farkında olmadığımız isteklerimizi görünür hale getirir. Belli bir durumda bilincimizin dışında kalan eğilimler geliştiririz. Neden aniden belli bir ihtiyacın belirdiğini genellikle bilmeyiz. Hamileliğin belli bir haftasında bir kadının canının belli bir ürünü çekmesi, bilincine bağlı olmayan bir korelasyondur. O ürünü alıverir, nedenini bilmeksizin. *Öylesine*. Bu "öylesine", Freud'un bilinçli *Ego*'dan saklı olan *Id*'ine psişik bir yakınlık gösterir muhtemelen. Bu şekilde ele alındığında Big Data *Id'den*, psikopolitik anlamda sömürülebilecek *bir Ego oluşturacaktır*. Big Data eylem ve eğilimlerimizin bilinçdışı âlemine nüfuz etmeyi sağlayacak olursa ruhun derinliklerine el atan ve onu sömüren bir psikopolitika tahayyül edilebilir.

Walter Benjamin film kamerasının "optik bilinçdışı"nda olanı erişilebilir kıldığını söylemişti: "Yakın çekimde mekân genleşir, yavaş gösterimdeyse zaman. ... Bu da kameraya hitap eden doğanın göze hitap edenden farklı olduğunu somut bir şekilde gösterir. Bu fark da her şeyden önce bilinçli bir insan tarafından yoğrulan mekânın yerini bilinçsiz olarak yoğrulan bir mekânın almasındadır. ... Çakmağa ya da kaşığa hiç düşünmeden elimizi atmayı biliriz, ama metal ile el arasında aslında neler olup bittiği ve hele bunun içinde bulunduğumuz çeşitli ruh durumlarıyla nasıl değiştiği hakkında hemen hiçbir bilgimiz yoktur. İşte bu noktada kamera yardımcı araçlarıyla, dalış ve yükselişleriyle, kesinti ve yalıtmalarla, süreci yavaşlatma ya da hızlandırmayla, büyütme ve küçültmeyle devreye girer. Optik bilinçdışından ancak kamera sayesinde haberdar oluruz, tıpkı dürtüsel bilinçdışından psikanaliz sayesinde haberdar olduğumuz gibi."[12]

Big Data ile film kamerası arasında benzerlik kurulabilir. Böylelikle veri madenciliği dijital büyüteç olarak görev yaparak insan eylemlerini büyütecek ve bilinçle yoğrulmuş eylem alanının ardında bilinçsiz olarak yoğrulan bir eylem alanını erişilir kılacaktır. Big Data'nın mikrofiziği bilincin dışında yer alan *actom*ları, yani *mikro-eylemleri* görünür hale getirecektir. Ayrıca Big Data kişinin birey olarak farkına varmadığı kolektif eylem örüntülerini de açığa çıkarabilir. Böylelikle de *kolektif bilinçaltı* erişilebilir hale gelecektir. "Optik bilinçdışı"na benzer olarak mikrofizik ya da mikropsişik ilişki ağına *dijital bilinçdışı* denebilir. Bu durumda dijital psikopolitika kitlelerin davranışına bilincin ulaşamadığı bir düzeyde hâkim olabilecektir.

Big Deal: Büyük İş

Big Data bugün karşımıza sadece Big Brother olarak değil aynı zamanda Big Deal* olarak da çıkıyor. Big Data öncelikle büyük bir ticarettir. Kişisel veriler eksiksiz bir şekilde ticarileştirilir ve paraya çevrilir. Günümüzde kendilerine ekonomik olarak sömürülebilecek veri paketleri olarak davranılan insanların ticareti yapılır. Böylelikle insanlar bizzat meta haline gelir. Big Brother ve Big Deal ittifak kurar. Gözetleme devleti ve pazar bir hale gelir.

Veri şirketi Acxiom üç yüz milyon ABD vatandaşının, yani neredeyse nüfusun tamamının kişisel verileriyle ticaret yapmaktadır. ABD vatandaşları hakkındaki bilgisi FBI'ınkinden daha fazladır. Acxiom insanları 70 kategoriye ayırır. Kataloglarında insanlar

* "Büyük İş", küçümseyici olarak "çok matah!" anlamında da kullanılır. *–ç.n.*

meta gibi sunulur. Burada her ihtiyaca göre satılık bir şey mevcuttur. Düşük ekonomik değere sahip insanlar *waste*, yani "çöp" olarak tanımlanır. Pazar değeri yüksek tüketicilerse *shooting star** grubunda yer alır. 36-45 yaş grubundaki bu "hedef kitle" dinamik, sabahları koşmak için erken kalkan, evli ama çocuksuz, gezmeyi seven ve *Seinfeld* dizisini seyreden insanlardan oluşur.

Big Data yeni bir *dijital sınıflı toplum*un oluşmasına yol açar. "Çöp" kategorisindeki insanlar en alt sınıfı oluşturur. Derecesi kötü olan insanların kredi talebi reddedilir. Böylece panoptikonun yanında bir de "Bannoptikon"[13]** ortaya çıkmıştır. Panoptikon, sistemin içindekileri gözetler. Bannoptikonsa sisteme yabancı ya da düşman gördüklerini istenmeyen kişiler olarak saptayarak bunları *dışarıda bırakan* bir aygıttır. Klasik Panoptikon disipline etmeye yarar. Bannoptikon ise sistemin güvenliğini ve verimliliğini sağlar.

Dijital Bannoptikon ekonomik olarak değersiz insanları çöp olarak sınıflar. Çöp kendisinden kurtulunması gereken bir şeydir: "Bunlar fazlalıktır, insan çöpüdür, toplumun atılmışlarıdır – tek kelimeyle: atıktırlar. 'Atık' işe yaramazlığın ta kendisidir; kullanılabilecek hale getirilemeyecek ne varsa hepsi 'atık yığınına' gider. Atık, yararlı bir şekilde kullanılabilecek mekânları işgal etmekte, kirletmektedir. Bannoptikonun en önemli görevi, atıkların 'değerli' ürünlerden ayrılıp çöplüğe taşınmak üzere bir kenara konmasını sağlamaktır."[14]

* Meteor ve çuha çiçeği anlamına gelen bu ifade parlayan, ön plana çıkan, sivrilen varlıklar için kullanılır. –*ç.n.*

** Bu kelimenin kökenindeki Almanca *der Bann*, "ihraç, yasak" anlamına geliyor. –*ç.n.*

Unutmak

İnsan hafızası zorunlu olarak unutmayı içeren bir anlatı, bir öyküdür. Dijital hafızaysa eksiksiz bir toplama ve yığma. Kayıtlanmış veriler sayılabilir (*zählbar*) ama anlatılamaz (*erzählbar*). Kaydetme ve tekrar yükleme, bir anlatım süreci olan hatırlamadan temelde farklılık gösterir. Otobiyografi de hatırlananların anlatı niteliğinde yazılışıdır. Buna karşılık "Timeline" (zaman çizelgesi) hiçbir şey anlatmaz. Olayların ve enformasyonların sayılışı ve birbirine eklenmesinden ibarettir.

Hafıza, farklı zaman dilimlerinin birbirleri içine geçtiği ve birbirini etkilediği dinamik, canlı bir süreçtir. Sürekli olarak yeniden yazılır, yeniden karılır. Freud da insan hafızasını canlı bir organizma olarak görür: "Bildiğin gibi psişik mekanizmamızın, hafıza izlerinden oluşan mevcut malzemenin yeni ilişkiler doğrultusunda yeniden düzenlenmesi, yeniden yazılması sonucu tabakaların üst üste dizilmesiyle oluştuğu varsayımıyla çalışıyorum. Yani benim teorimde asıl yeni olan, tek bir değil, birbirinden farklı im türleriyle kaydedilmiş çok sayıda hafızanın mevcut olduğu iddiası."[15] Yani hep aynı kalan ve aynı biçimde yeniden yüklenen *tek bir* geçmiş yoktur. Dijital hafıza duyarsız, neredeyse *ölememiş** şimdi noktalarından oluşur. *Canlılığın zamansallığını* oluşturan genleşmiş zaman ufkundan yoksundur. Bu dijitalleşmiş hayatın canlılığını yitirmesine yol açar. Dijitalin zamansallığı bir ölememişin zamansallığıdır.

* Alm. *Untoter*. Popüler örneğini Zombiler şeklinde gördüğümüz, ölmüş olduğu halde canlılar arasında dolaşan varlık. –*ç.n.*

Ruh

Big Data mutlak bilgi izlenimi verir. Her şey ölçülebilir ve nicelik olarak ifade edilebilir. Şeyler şimdiye kadar gizli kalmış korelasyonlarını ifşa eder. İnsan davranışı da böyle önceden kestirilebilir hale gelmelidir. Yeni bir bilgi çağı ilan edilir. Korelasyon nedenselliğin yerini alır. "*Niye*" yerini "*böyle işte*"ye bırakır. Gerçekliğin veri güdümlü niceliklendirilişi *ruh*u bilgiden dışarı atar.

Big Data'nın vaat ettiği mutlak bilgi, ruhun filozofu Hegel'in gözünde mutlak cehalet olurdu. Hegel'in *Mantık*'ı bilginin mantığı olarak okunabilir. Buna göre korelasyon bilginin en ilkel düzeyini temsil eder. A ile B arasındaki güçlü bir korelasyon, A'da bir değişiklik olduğunda B'de de bir değişiklik olur, der. Ne denli güçlü olursa olsun korelasyonda bunun *neden* böyle olduğunu bilmeyiz. *Böyledir işte*. Korelasyon bir zorunluluk değil, olasılık ilişkisidir. A *sıklıkla* B ile birlikte ortaya çıkar, der. Nedensel ilişki bu anlamda korelasyondan farklıdır. Temel özelliği zorunluluktur: A, B'ye *neden olur*.

Nedensellik bilginin en üst düzeyi değildir. Etkileşim, nedensellik ilişkisinden daha karmaşık bir ilişkidir. A ile B'nin birbirini belirlediğini ifade eder. A ile B arasında zorunlu bir bağlantı vardır. Ama etkileşim aşamasında bile A ile B arasındaki bağlantı henüz *kavranmamıştır*. "Eğer verili bir içeriğe salt etkileşim açısından bakma düzeyinde kalırsak bu gerçekten de tamamen kavramdan yoksun bir davranış olur."[16]

Ancak "kavram" bilgiyi ortaya çıkarır. Kavram, A ile B'yi *kendi içinde kavrayan* ve onların kendisi üzerinden *kavrandığı* C'dir.

A ve B'yi kapsayan ve kendisinden kalkılarak A ile B arasındaki ilişkinin temellendirilebileceği daha üst düzeydeki bağlantıdır. Böylelikle A ve B, "bir üçüncünün, daha üst düzeyde bir şeyin anları"dır. *Bilgi* ancak kavram aşamasında mümkündür: "Kavram bizzat şeylerin içinde yer alandır, oldukları şey olmalarını sağlayandır, bu yüzden de bir nesneyi kavramak, kavramının bilincine varmak demektir."[17] Ancak her şeyi kapsayan C *kavram*ından hareketle mümkündür A ile B arasındaki korelasyonun tümüyle *kavranış*ı. Bu yüzdendir ki Big Data ancak oldukça basit bir bilgi sunabilir: kendilerinde hiçbir şeyin *kavranmadığı* korelasyonlar. Big Data *kavramdan* ve *ruhtan yoksundur*. Big Data'nın vaad ettiği mutlak bilgi mutlak cehaletle çakışır.

Kavram, anlarını kendi *içine alan* (*ein-schließt*) ve *kavrayan* (*ein-begreift*) bir birimdir (*Einheit*). İçinde her şeyin *kapsandığı* (*inbegriffen*) *çıkarım* (*Schluss*) biçimine sahiptir. "Her şey çıkarımdır", "her şey kavramdır" demektir.[18] Mutlak bilgi mutlak çıkarımdır. "Mutlak'ın tanımı", "çıkarım" olduğudur.[19] Sürekli *ekleme/toplama* (*Addition*) tek başına bir çıkarıma varmaz. Çıkarım da zaten bir *ekleme* değil, bir *anlatı*dır (*Narration*). Mutlak çıkarım bir sonraki eklemeyi *dışarıda bırakan* (*ausschließt*) bir şeydir. Anlatı olarak çıkarım, eklemenin karşıtıdır. Big Data salt *eklemeci*dir ve asla bir çıkarıma (*Schluss*) ya da sonuca (*Abschluss*) ulaşmaz. Big Data'nın ortaya çıkardığı korelasyon ve eklemelerin aksine teori *anlatımsal bir bilgi biçimini* temsil eder.

Ruh, parçaların anlamlı bir şekilde *aşılmış* olduğu (*aufgehoben*) bir çıkarım, bir bütünlüktür. Bütünlük bir çıkarım biçimidir. Ruh olmazsa dünya dağılarak salt eklemeler yığını haline gelir. Her şeyi içinde *toparlayan toparlanmışlığını* (*Sammlung*) ve *içselliğini* oluşturan ruhtur. Teori de parçalarını kendi içinde *kavrayan* ve *içine alan/içeren* bir çıkarımdır. Chris Anderson'un duyuru-

sunu yaptığı "teorinin sonu" sonuçta *ruha veda* demektir. Big Data ruhu çürütür. Salt veriyle beslenen beşeri bilim aslında artık beşeri bilim değildir.* *Bütünlüğe ulaşmış veri bilgisi ruhun sıfır noktasındaki mutlak cahilliktir.*

Mantık Bilimi'nde Hegel "akılcı her şey bir çıkarımdır" der.[20] Çıkarım Hegel'in gözünde bir biçimsel mantık kategorisi değildir. Bir sürecin başı ve sonunun anlamlı bir bağlantı, anlam oluşturan bir birlik meydana getirmesi durumunda ortaya çıkar. Bu nedenledir ki, salt eklemenin aksine, anlatı bir çıkarımdır. *Bilgi* bir çıkarımdır. Ritüel ve seremoniler de çıkarım biçimleridir. Anlatısal bir süreci temsil ederler. Bu anlamda kendi zamanları, ritimleri, ölçüleri vardır. Anlatı olmak sıfatıyla hızlanmanın dışında kalırlar. Çıkarım biçimlerinin tümünün harap olduğu yerde her şey *dayanak*sız bir şekilde dağılır. Her şeyi kapsayan hızlanma, her şeyin ekleme haline gelmiş olduğu, her türlü anlatı gerilimini, dikey gerilimi yitirmiş bir dünyada gerçekleşir.

Günümüzde bizzat algı, sonsuz dijital ağda oradan oraya atladığından, çıkarsamaya varmaktan acizdir. Kendini tümüyle dağıtmıştır. Çıkarsamayı düşünce dolu (*kontemplativ*) bir oyalanma becerebilir sadece. *Gözleri kapamak* (*schließen*) çıkarsamayı temsil eden bir harekettir. Resimlerin ve enformasyonun hızla değişimi gözleri kapamayı, düşünce dolu bir çıkarsamayı imkânsız kılar. Akılcı her şey bir çıkarsamaysa Big Data çağı *akıldan yoksun* bir çağdır.

* Beşeri bilimlerin Almanca karşılığı olan *Geisteswissenschaften*'ın kelime anlamı "ruh bilimleri"dir. – *ç.n.*

Olay

On yedinci yüzyılda icat edilmesinin ardından istatistiksel yöntem bilimciler, kumarbazlar, şairler ve filozoflar tarafından aynı ölçüde heyecanla karşılandı. Hepsi büyük bir coşkuyla yeni keşfedilmiş olan istatistiksel olasılık ve kurallılığın cazibesine kapıldılar. Bu coşku Big Data ile bir karşılaştırma yapmamıza imkân tanıyor. O zamanlar bu coşku insanların dünyanın tesadüfiliğine karşı tanrısal inayete tekrar güven duymaya başlamalarını sağladı. John Arbuthnot'un 18. yüzyılda nüfus istatistiği üzerine yazmış olduğu deneme şu başlığı taşıyordu: *An Argument for Divine Providence, taken from the Regularity observ'd in the Britisch Births of both Sexes.** Hatta filozoflar erkek doğumlarının istatistiksel olarak ortaya çıkan fazlalığının ilahi öngörünün tecellisi olduğuna inanmış, savaşı haklı göstermişlerdi.

Kant da yasallığı ortaya koyma imkânı sağlayan istatistiksel hesaplamanın çekiciliğine kapılarak onu tarihin teleolojik incelenmesine dahil eder. Bir yandan iradenin özgürlüğünden yola çıkar, öte yandan aynı anda onu sınırlar. Özgür iradenin görünümleri, yani insan eylemleri, tıpkı diğer doğa olayları gibi genel doğa yasaları tarafından belirlenmiştir. İnsan iradesinin özgürlüğünün oyunu "büyük ölçekte" incelenecek olursa bir yasaya bağlı olma durumu saptanabilir. Tek tek öznelerin eylemleri ne denli kuralsız görünürse görünsün, tür göz önüne alındığında "temeldeki potansiyellerin, her ne kadar yavaş olsa da, sürekli bir gelişimi" göze çarpar. Bundan sonra Kant istatistiksel rakamlara

* "Her iki cinsten İngilizlerin doğumlarında gözlenen düzenlilikten yola çıkan, ilahi inayet lehinde bir sav." *–ç.n.*

işaret eder: "Evlilikler ile bunlardan olan çocuklar, ölümler, insanın özgür iradesi bunlarda büyük bir rol oynadığı içindir ki, sayılarını önceden hesaplamayla belirleyebilmemizi sağlayan bir kurala bağlı değil gibidirler. Ama büyük ülkelerdeki yıllık dökümler bunların pekâlâ istikrarlı doğa yasaları uyarınca gerçekleştiğini kanıtlar, tıpkı tek tek her birinin ortaya çıkışı önceden kestirilemeyen ama bir bütün olarak bitkilerin büyümesini, nehirlerin akışını ve diğer doğa olaylarını sabit, kesintisiz bir süreç olarak korumaktan geri durmayan istikrarsız hava koşulları gibi. Tek tek insanlar, hatta toplumlar, her biri kendi doğrultusunda, çoğunlukla da birbirine karşıt tarzda, kendi niyetlerinin peşinden giderken, farkında olmadan doğanın hiç bilmedikleri niyetini tıpkı bir kılavuzu izler gibi izlediklerini ve bu niyetin gerçekleşmesine çaba gösterdiklerini pek düşünmezler."[21]

Birinci Aydınlanma esas olarak istatistiksel bilgiye duyulan inançla bağlantılıdır. Rousseau'nun *volonté générale*'i –genel irade– istatistiksel bir matematik işleminin sonucudur. Genel irade *hiçbir iletişim olmaksızın* oluşur.[22] İstatistiksel ortalama değerlerden ortaya çıkar. "Toplu irade ile ortak irade arasında hatırı sayılır bir fark vardır genellikle; ikincisi sadece ortak çıkara bakar, ilkiyse özel çıkara, ve özel iradelerin toplamından başka bir şey değildir. Ama bunlardan, birbirlerini götüren şu fazlayı ve şu eksiği bir kenara ayıracak olursak farkların toplamı olarak geride ortak irade kalacaktır."[23]

Rousseau genel iradenin tespitinin iletişime ihtiyaç duymadığını, hatta iletişimi dışarıda bırakması gerektiğini açıkça vurgular. İletişim istatistiksel nesnelliği çarpıtacaktır. Bu nedenle Rousseau siyasi parti ve derneklerin kurulmasını yasaklar. Rousseau'nun demokrasisi söylem ve iletişim içermeyen bir demokrasidir. Bu istatistiksel yöntem nicelik ile hakikatin bir sentezini oluşturur.[24]

Bir yönetimin iyi olduğunu nereden anlayacağımız sorusuna Rousseau biyopolitik bir cevap verir. Soruya ahlaki açıdan yaklaşmaktan kaçınır. Siyasi birliğin amacı kendisine dahil olan bireylerin idamesi ve refahından başka bir şey değildir. Bunun da en sağlam belirtisi nüfus artışıdır. En iyi yönetim hiç şüphesiz ki yurttaşlarının sayısının "durmadan arttığı" yönetimdir. Bu nedenle Rousseau şöyle seslenir: "İstatistikçiler, şimdi sıra sizde: Sayın, ölçün, karşılaştırın."[25]

Günümüzdeki Big Data coşkusu 18. yüzyıldaki çabucak sönen istatistik coşkusunu andırıyor en çok. İstatistik 18. yüzyılın Big Data'sı sayılabilir. O zamanlar istatistiksel akla karşı, özellikle romantizm cephesinden bir direniş başlamakta gecikmemişti. Ortalamadan ve normallikten tiksinme romantizmin temel eğilimidir. İstatistiksel olarak olası olanın karşısına tekil, olasılık dışı, aniden beliren çıkarılır. Romantizm istatistiksel normalliğe karşı garip, anormal ve aşırı olanı geliştirmiştir.[26]

İstatistiksel akla duyulan bu tiksintiyi Nietzsche de paylaşır: "İstatistik, tarihin yasaları olduğunu kanıtlar. Hatta kitlenin ne derece adi ve iğrenç derecede birörnek olduğunu kanıtlar. Bir kez Atina'da istatistik yapmış olsanız görürdünüz! Farkı hissederdiniz! Kitle ne denli düşük ve bireysellikten uzaksa istatistik yasası o denli güçlüdür. Daha incelikli ve asil öğelerden oluşması durumundaysa yasa güme gider. Yukarılarda, yüce ruhların söz konusu olduğu durumda ise hesap falan yapamazsınız: Örneğin büyük sanatçılar ne zaman evlenmiştir! Burada bir yasa aramaya kalkanların hiçbir şansı yoktur. Demek ki tarihte yasaların mevcut olması ölçüsünde bu yasaların bir değeri yoktur ve tarihin (*Geschichte*), yani olmuş olanın (*was geschehen ist*) hiçbir değeri yoktur."[27] İstatistik (*Statistik*) "tarih sahnesinde eylemde bulunan büyük şahısları değil, sadece figüranları (*Statisten*) ele alır". Ni-

etzsche "tarihte önemli ve asıl olanın büyük kitle hareketleri olduğunu savunan ve bütün büyük adamları sadece en belirgin dışavurumlar, adeta akıntıda belirgin hale gelen kabarcıklar olarak gören" tarih anlayışına karşı çıkar.

Nietzsche'nin gözünde istatistiğin sayıları insanın bir sürü hayvanı olduğunu, "insanların *aynılaşmasının arttığı*"nı kanıtlar sadece. Bu *hizaya gelme* günümüzün şeffaflık ve enformasyon toplumunun da karakteristik özelliğidir. Her şeyin hemen görünür olması gerektiğinde sapma neredeyse imkânsızdır. Şeffaflık ötekini, yabancıyı, sapkını ortadan kaldıran bir uyum baskısı doğurur. Big Data esas olarak toplu davranış kalıplarını görünür kılar. Bizzat Dataizm *aynılaşmanın artmasını* güçlendirir. Veri madenciliği temelde istatistikten farklı değildir. Ortaya koyduğu korelasyonlar istatistiksel açıdan olası olanı sergiler. İstatistiksel ortalama değerler hesaplanır. Yani Big Data eşsizliğe, biricikliğe kapalıdır. *Olaya kördür.* İstatistiksel açıdan olası olan değil, olası olmayan, *tekil*, *olay* belirleyecektir tarihi, insanın *geleceğini*. Bu anlamda Big Data *geleceğe* de *kördür*.

ÖZNENİN ÖTESİNDE

NIETZSCHE'YE GÖRE "mutlak anlamda aniden gerçekleşene ve yolunu kesene hazır olmak" insanın "doğallaşması"nın bir parçasıdır.[1] O âna kadar geçerli olan mevcut düzenin yolunu kesen *olay* bir *doğa olayı* kadar hesaplanamaz ve ani bir şeydir. Bütün hesaplama ve öngörülerin dışındadır. *Tamamen yeni bir durum* başlatır. *Olay*, işin içine özneyi kırıp açan ve boyun eğmişliğinden çekip alan bir *dışarısını* katar. Olaylar *yeni özgürlük alanları* açan kırılmalar ve kesintiler demektir.

Nietzsche'den yola çıkan Foucault "olayı belirleyici tekilliğinde öne çıkaran" bir tarih anlayışını benimser. Foucault "olay"dan "güç ilişkisinin tersine dönüşü"nü, "bir iktidarın yıkılışı, bir dilin işlevinin değişmesi ve önceki kullanıcılarına karşı kullanılması"nı anlar.[2] Olay'da *aniden başka bir dil* konuşulur. Olay var olmanın bambaşka bir yıldız kümelenmesini hayata *çağırarak** *o âna kadarki kesinliği kırar.* Olaylar iktidarın devrildiği, bir dönüşümün gerçekleştiği dönüş noktalarıdır. Olay önceki durumda hiç mevcut olmayan bir şeyin *yer*-almasını** sağlar.

* Türkçede biraz sakil dursa da "ins Leben *rufen*" burada "hayata geçirmek" yerine dil ile bağlantısına sadık kalmak amacıyla "hayata çağırmak" olarak çevrildi. –*ç.n.*

** Vuku bulmak, gerçekleşmek" anlamına gelen *stattfinden* fiilini Han burada "yerine" anlamına gelen "statt" öntakısını vurgulayarak "*statt*-finden" şeklinde yazıyor. –*ç.n.*

*Yaşantı*nın aksine *deneyim* bir kesintiye dayanır. Deneyim dönüşme demektir. Foucault bir konuşmada Nietzsche, Blanchot ve Bataille'da *deneyim*in "öznenin, artık kendisi olmayacak ya da yok olmaya veya dağılmaya itilecek şekilde kendisinden çekilip alınması"na yaradığına değinir.[3] Özne olmak tabi olmak demektir. *Deneyim* özneyi tabiliğinden kurtarır. Özneyi tabiliğin daha da derinlerine iten neoliberal *yaşantı* ya da *heyecan* psikopolitikasının karşısında yer alır.

Yaşam sanatı Foucault'dan hareketle tamamen başka bir yaşam biçimini ortaya çıkaran bir özgürlük pratiği olarak görülebilir. Bu sanat bir tür psikolojiden arındırma şeklinde gerçekleşir: "Yaşam sanatı psikolojiyi öldürmek ve gerek kendinden hareketle, gerekse diğer bireyselliklerle birlikte, adı olmayan özler, ilişkiler, nitelikler ortaya çıkarmak demektir. Bu başarılamazsa bu hayat yaşamaya değmez."[4] Yaşam sanatı, özneleştirme/tabi kılma amacıyla kullanılan "psikolojik teröre" karşı durur.

Neoliberal psikopolitika, psikolojik programlama ve yönlendirme aracılığıyla hâkim olan sisteme sabitlik ve süreklilik kazandıran bir tahakküm tekniğidir. Bu nedenledir ki özgürlük pratiği olarak yaşam sanatı, psikolojiden kurtarma, arındırma biçimini almak zorundadır. Tabilik aracı olan psikopolitiği silahsızlandırır. Özne psikolojiden arındırılır (*ent-psychologisiert*), hatta *boşaltılır* (*ent-leert*) ki henüz adı olmayan bir yaşam biçimi için serbest olabilsin.

BUDALALIK

DELEUZE 1980'DEKİ Spinoza konuşmasında "söyleyeceğim tamı tamına şudur: budala olun. Budalayı oynayın. Budalayı oynamak her zaman felsefenin görevi olmuştur,"[1] der. Felsefe başından beri budalalıkla yakından ilişkilidir. Yeni bir ifade tarzı, yeni bir dil, yeni bir düşünce ortaya atan her filozof zorunlu olarak budala durumuna düşmüş olacaktır. Sadece bir budala *tamamen öteki olan*a erişebilir. Budalalık, *olaylar ve tekilliklerden oluşan* ve her türlü özneleştirme ve psikolojileştirmeden arınmış bir *içkinlik alanı* açar düşünceye.

Felsefe tarihi bir budalalıklar tarihidir. Sadece hiçbir şey bilmediğini bilen Sokrates budaladır. Her şeyden şüphe eden Descartes da. *Cogito ergo sum* budalalıktır. Düşüncenin iç kasılması başka bir başlangıcı mümkün kılar. Descartes, *düşünmeyi düşünerek düşünmektedir*. Düşünme kendi ile bağlantı kurarak bakir durumuna geri döner. Deleuze, Kartezyen budalanın karşısına başka bir budala çıkarır: "Eski budala kendinden çıkarak varacağı apaçıklıklar peşindeydi, bu esnada da her şeyden şüphe ediyordu ... Yeni budalaysa hiçbir apaçıklık istemiyor ..., absürd olanı istiyor – bu tamamen yeni bir düşünme anlayışı. Eski budala hakikati, yeni budalaysa absürd olanı düşünmenin en yetkin konumuna geçirmek istiyor."[2]

Günümüz toplumunda münzevi, deli, budala tipi ortadan kaybolmuş gibidir. Dijital toptan bağlantı ve toptan iletişim uyuşum baskısını büyük ölçüde artırır. Uzlaşma zorlaması budalalıkları bastırır. Botho Strauss günümüz uyumluluğu ile burjuva uzlaşması arasındaki farkı biliyor elbette: "Onun, budalanın gözünde diğer herkes birbiriyle hassas bir uyum içinde konuşur gibidir. En katlanılır haletiruhiye düzeyine indirgenmiş bir şekilde. ... Eskisinden, burjuvazi zamanında bilinenden çok daha tavizsiz bir uzlaşma."[3]

Budala (*der Idiot*) aşırı hassas (*Idiosynkrat*) biridir. *Idiosynkrasie*'nin sözlük anlamı vücut sıvılarının kendine has bir karışımı ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan aşırı hassasiyettir. İletişimin hızlandırılmasının söz konusu olduğu durumlarda bu aşırı hassasiyet ötekine karşı geliştirdiği bağışıklığın savunması nedeniyle bir engel yaratır. Sınırsız iletişim alış-verişini durdurur. O halde iletişimin hızlanması için bağışıklığın bastırılması gerekir. Enformasyon ve sermaye dolaşımının hızlanması için bağışıklık reaksiyonunun şiddetle bastırılması zorunludur. İletişim benzerin benzere tepki verdiği durumda en yüksek hızına ulaşır. Ötekiliğin ya da yabancılığın direnci ve inadıysa aynıların pürüzsüz iletişimini bozar ve geciktirir. İletişim tam da *aynıların cehennemi*nde en yüksek hızına erişir.

İletişim ve uyum baskısı karşısında budalalık bir özgürlük pratiğini temsil eder. Budala özü gereği bağlantısız, ağ-dışı, enformasyonsuz olandır. Her tür iletişim ve ağ bağlantısından mahrum *ezeli dışarı*da ikamet eder: "Azimli insanların –uyumlu insanların– oluşturduğu girdapta koparılmış bir gül gibidir budala. Yerleşik insanların, tuhaf bir uyumun parçası olan insanların girdabında."[4]

Budala modern mutezildir, heretiktir. *Herezi* köken olarak *seçim* anlamına gelir. Bu anlamda heretiğin *seçim özgürlüğü* vardır. Ortodoksluktan ayrılma cesaretini gösterir. Uyum baskısından kendini cesurca kurtarır. Heretik olarak budala uyuşma zorlamasına karşı direnişin simgesidir. Münzeviliğin büyüsünü kurtarır. Giderek artan uyum baskısı nedeniyle günümüzde *heretik bilinci* geliştirmek her zamankinden daha acildir.

Budalalık neoliberal tahakküm iktidarına, sınırsız iletişime, sınırsız gözetlemeye karşıdır. Budala "iletişim"de bulunmaz. İletişimle bulunulamayacak olanla iletişim kurar. Bu nedenle de sessizliğe gömülür. Budala *susma, sessizlik ve yalnızlığın özgürlük alanları*nı yaratır. Buralarda söylenmeye gerçekten değer şeyleri söylemek mümkündür. Deleuze daha 1995'te bu *susma siyaseti*ni duyurmuştu. Bu siyaset iletişim ve duyuruyu neredeyse zorunlu kılan neoliberal psikopolitiğin karşısında yer alır: "Günümüzde zor olan fikrimizi özgürce duyuramamak değil, içlerinde söylenecek bir şey bulacağımız yalnızlık ve susmanın özgür alanlarını yaratmaktır. Baskıcı güçler bugün fikrimizi söylememizi engellemiyor. Tam tersine, bizi buna zorluyor. Bazen hiçbir şey söylemek zorunda olmamak ve susabilmek nasıl bir özgürlüktür? Çünkü ancak o zaman giderek daha ender görülen bir şeyi ortaya koyabiliriz: gerçekten söylenmeye değer bir şeyi."[5]

*Idiot savant** tümüyle farklı bir bilgiye erişebilir. Yatay olandan daha üste, *salt enforme olmuşluğun ve ağa bağlanmışlığın* üstünde bir yere yükselir: "Başlangıçta otistikler için kullanılan *idiot savant* kavramının üzerindeki yükü almak ve bunu salt bir-

* "Bilgili budala" anlamına gelen, yanıltıcı ve ayrımcı bulunduğu için artık kullanılmayan bu ifade belli alanlarda şaşırtıcı beceri gösteren ancak gündelik hayatta zorlanan kişiler için kullanılmıştır. –*ç.n.*

birlerinin dışında da bağlantıları olan maceracılar için kullanmak mümkün olabilir."[6] Budalalık bakir bir alanı, düşünmenin tamamen yeni bir konuşmaya başlamak için ihtiyaç duyduğu mesafeyi açar. *Idiot savant* tıpkı bir *stylit** gibi mesafeden beslenir. Dikey bir gerilim, onu *olaylara, gelecekten kaynaklanan yayınlara* duyarlı hale getiren *daha yüksek bir mutabakata* muktedir kılar: "*Stylit*, sütun ermişi, anten. Aşırı miktardaki yayının dalgaları ermişin ağzında budalanın dünyadan yakaladığı zayıf sinyallerinki gibi bir cızırtı oluşturur.[7]

Zekâ (*Intelligenz*), *arasından seçmek* (*inter-legere*) anlamına gelir. Sistemin getirdiği bir "*arasından*"a esir olduğu ölçüde tam olarak özgür değildir zekâ. Sistem içerisindeki seçenekler arasından seçim yapmak durumunda olduğu için *dışarı*ya erişimi yoktur. Yani gerçek bir *seçme özgürlüğü*ne değil, ancak sistemin sunduğu *seçeneklere* sahiptir. Zekâ bir sistemin mantığını izler. Sisteme içkindir. O anki sistem o anki zekâyı belirler. Yani zekâ *tamamen öteki olan*a ulaşamaz. Yatay olanda ikamet eder, budalaysa hâkim sistemi, yani zekâyı terk etmek suretiyle dikey olana temas eder: "Budalalığın içi tıpkı bir yusufçuk kanadı gibi ince ve şeffaftır, aşılmış zekâyla parıldar."[8]

Son metni olan *İçkinlik: ... Bir Hayat*'ta Deleuze içkinliği bir saadet formülü düzeyine yükseltir: "Saf içkinliğin Tek Bir Hayat'tan başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Hayattaki içkinlik değil, daha ziyade hiçbir şeyde olmayan içkin olarak kendisi hayattır. Hayat içkinliğin içkinliğidir, mutlak içkinliktir: Mükemmel kudret, mükemmel saadettir."[9] İçkinliğin "hiçbir şeyde olmayan" içkin olmasının nedeni başka bir şeye değil, sadece kendisine içkin

* Ortodoks Kilisesi'nde 5.-10. yüzyıllar arası hayatını bir sütunun üzerinde geçiren çilekeş keşişler. –*ç.n.*

olmasıdır. Bu yüzden de "içkinliğin içkinliğidir". Hiçbir şeye *tabi* değildir. Kendine yeter. Hayatın bu içkinlik düzeyinde bir tahakküm düzeni kurulamaz. Sermaye, hayatı kendisine yabancılaştıran *aşkınlık* olarak ortaya çıkar. *Hayat olarak içkinlik* bu yabancılaşma ilişkisini ortadan kaldırır.

Saf içkinlik ne psikolojileştirilebilen ne de özneleştirilebilen / tabi kılınabilen *boşluk*tur. İçkin hayat *boşluk ölçüsünde daha rahat, daha zengin, hatta daha özgürdür*.[10] Budalayı belirleyen bireysellik ya da öznellik değil, tekilliktir. Bu anlamda henüz bir birey, kişi olmayan çocuklarla öz olarak benzeşir. Varlığı bireysel özellikler değil, bireysel olmayan *olaylar* tarafından belirlenir. "Mesela ilk yıllarında çocuklar birbirini andırır, neredeyse hiçbir bireysellik taşımazlar; ama tekillikleri vardır, öznel belirtiler olmayan bir gülümseme, bir jest, bir surat buruşturma gibi olaylar. Küçük çocuklar saf kudret olan, hatta acıları ve düşkünlükleri aşan bir saadet olan içkin bir hayatla doludur."[11] Budala, "kimseyle karıştırılmasa da artık adı olmayan"[12] şu *Homo tantum*'a* benzer. Onun erişim sağlayabildiği içkinlik düzeyi, özneleştirme ve psikolojileştirmeden arınma matrisidir. Bu, özneyi kendisinden çıkarıp alan ve ona "boşalmış zamanın sonsuzluğu"nda[13] özgürlük kazandıran *olumsuzluk*tur. Budala bir özne değildir: "Daha ziyade çiçeksi bir varoluştur: ışığa doğru basit bir açılış."[14]

—

* Sadece insan. –*ç.n.*

NOTLAR

ÖZGÜRLÜĞÜN KRİZİ

1. Karl Marx ve Friedrich Engels, *Die Deutsche Ideologie*, MEW, Cilt 3, s. 74; Türkçesi: *Alman İdeolojisi*, çev. Olcay Geridönmez, Tonguç Ok, İstanbul: Kor Kitap, 2018.
2. Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, MEW, Cilt 3, s. 545; Türkçesi: *Grundrisse-Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, çev. Sevan Nişanyan, İstanbul: Birikim, 2018.
3. *A.g.y.*
4. Karl Marx, *Das Kapital*, MEW, Cilt 23, s. 169; Türkçesi: *Kapital*, çev: Nail Satlıgan, Erkin Özalp, Mehmet Selik, İstanbul: Yordam Kitap, 2015.
5. Walter Benjamin, *Kapitalismus als Religion* (Din Olarak Kapitalizm), *Gesammelte Schriften*, Cilt VI, Frankfurt a.M., 1992, s. 100-3, burada s. 100.

KÖSTEBEK VE YILAN

1. Gilles Deleuze, *Postskriptum über die Kontrollgesellschaften*, in: *Unterhandlungen. 1972-1990*, Frankfurt a.M., 1993, s. 254-62; Türkçesi: *Denetim Toplumları Üzerine Ek*, *Müzakereler* içinde, çev. İnci Uysal, İstanbul: Norgunk, 2013.
2. *A.g.y.*, s. 256.

BİYOPOLİTİKA

1. Michel Foucault, *Der Wille zum Wissen. Sexualität und Wahrheit I*, Frankfurt a.M., 1977, s. 162; Türkçesi: *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı, 2017.
2. *A.g.y.*, s. 166. 3. *A.g.y.*, s. 167. 4. *A.g.y.*, s. 169.

5. Michel Foucault, *Überwachen und Strafen. Die Geburt des Gefängnisses*, Frankfurt a.M., 1976, s. 175; Türkçesi: *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge, 2013.
6. Foucault, *Der Wille zum Wissen*, *a.g.y.*, s. 166.

FOUCAULT'NUN İKİLEMİ

1. Michel Foucault, *Die Geburt der Biopolitik. Geschichte der Gouvernementalität. Vorlesung am Collège de France 1978-1979* (Biyopolitikanın Doğuşu. Yönetimselliğin Tarihi), Frankfurt a.M., 2006, s. 43.
2. Alexandra Rau *Psychopolitik* adlı eserinde neoliberal rejimin psikopolitikasını sorunlu bir şekilde biyopolitik yönetim biçimi olarak tanımlar: "Bu şekilde iktidar teorisi açısından psikoteknik disiplin toplumuna ait sayılabiliyorsa, ben de buna karşılık olarak 'psikopolitika'yı biyopolitik bir yönetim biçimi olarak ele almak istiyorum" (A. Rau, *Psychopolitik. Macht, Subjekt und Arbeit in der neoliberalen Gesellschaft* / Psikopolitik. Neoliberal Toplumda İktidar, Özne ve Emek, Frankfurt a.M., 2010, s. 298). Thomas Lemke'nin neoliberal rejimi biyopolitik açıdan yorumlama çabası da sorunludur. Bkz. *Gouvernementalität der Gegenwart. Studien zur Ökonomisierung des Sozialen* (Bugünün Yönetimselliği. Toplumsalın İktisadileştirilmesi Üzerine Çalışmalar), Frankfurt a.M., 2000.
3. Foucault, *Die Geburt der Biopolitik*, *a.g.y.*, s. 260.
4. Giorgio Agamben, *Homo sacer. Die souveraene Macht und das nachte Leben*, Frankfurt a.M., 2002, s. 14; Türkçesi: *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı, 2017.
5. Michel Foucault, *Die Geburt der Sozialmedizin Schriften in vier Bänden* (Sosyal Tıbbın Doğuşu, Yazılar içinde, 4 cilt), Cilt 3, Frankurt a.M., 2003, s. 272-97, burada s. 275.
6. Bernard Stiegler, *Von der Biopolitik zur Psychomacht* (Biyopolitikadan Psiko-İktidara), Frankfurt a.M., 2009, s. 49.
7. *A.g.y.*, s. 141. 8. *A.g.y.*, s. 135.
9. Michel Foucault, *Der Gebrauch der Lüste. Sexualität und Wahrheit II.* (Zevklerin Kullanımı, Cinselliğin Tarihi), Cilt 2, Frankfurt a.M., 1984, s. 18.
10. Michel Foucault, "Technologien des Selbst" (Kendilik Teknolojileri), *Technologien des Selbst* içinde, haz. L. H. Martin, Frankfurt a.M., 1993, s. 24-62, burada s. 27.
11. Ancak Foucault kendilik teknolojisiyle iktidar teknolojisi arasındaki bağlantıyı sezmişti: "Batı uygarlığında öznenin şeceresini incelemeye

kalkan biri sadece tahakküm tekniklerini değil, kendilik tekniklerini de dikkate almak zorundadır. Diyebiliriz ki bu iki teknik tipi –tahakküm teknikleri ve kendilik teknikleri– arasındaki etkileşimi dikkate almak zorundadır. Bireylerin birbirleri üzerindeki tahakkümünün teknolojilerinin bireyin kendi üzerinde etkide bulunduğu süreçlere başvurduğu noktaları dikkate almalıdır. Ayrıca tersine, kendilik tekniklerinin tahakküm ya da zorlama yapılarıyla bütünleştiği noktaları dikkate almalıdır" (*About the Beginning of the Hermeneutics of the Self. Two Lectures at Darthmouth* / Kendinin Yorumbiliminin Başlangıcı Hakkında. Darthmouth'da İki Konuşma, *Political Theory*, Cilt 21, No. 2, s. 198-227, burada s. 203).

12. Foucault, *Die Geburt der Biopolitik*, *a.g.y.*, s. 314.

ÖLDÜREREK TEDAVİ

1. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Wissenschaft der Logik II*, Hamburg 1932, s. 58; Türkçesi: *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2014.
2. Bkz. Mihaly Csikszentmihalyi, *Flow. Das Geheimnis des Glücks*, Stuttgart 1995; Türkçesi: *Akış. Mutluluk Bilimi*, çev. Barış Satılmış, Ankara: Buzdağı, 2018.
3. Friedrich Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse*, Kritische Gesamtausgabe, VI.2, Berlin 1968, s. 167; Türkçesi: *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Korkut Ata, İstanbul: Avrupa Yakası, 2014.
4. Barbara Ehrenreich, *Smile or Die. Wie die Ideologie des positiven Denkens die Welt verdummt* (Gülümse ya da Öl. Olumlu Düşünce İdeolojisi Dünyayı Nasıl Aptallaştırıyor), Münih, 2010, s. 100'de alıntılanmıştır.
5. Bkz. Byung-Chul Han, *Topologie der Gewalt*, Berlin 2011, özellikle 2. Bölüm'de (Gewalt der Positivität), s. 118-27; Türkçesi: *Şiddetin Topolojisi* içinde "Olumluluğun Şiddeti", çev. Dilek Zaptçıoğlu, İstanbul: Metis, 2016, s. 95-102.

ŞOK

1. Naomi Klein, *Die Schock-Strategie. Der Aufstieg der Katastrophen-Kapitalismus*, Frankfurt a.M., 2009, s. 58; Türkçesi: *Şok Doktrini. Felaket Kapitalizminin Yükselişi*, çev. Selim Özgül, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.
2. *A.g.y.*, s. 76.

HEYECAN KAPİTALİZMİ

1. Eva Illouz, *Gefühle in Zeiten des Kapitalismus*, Frankfurt a.M., 2007, s. 7; Türkçesi: *Soğuk Yakınlıklar. Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*, çev. Özge Çağlar Aksoy, İstanbul: İletişim, 2018.
2. *A.g.y.*, s. 9.
3. André Gorz, *Wissen, Wert und Kapital. Zur Kritik der Wissensökonomie*, Zürih 2004, s. 20'de alıntılanmıştır; Türkçesi: *Maddesiz. Bilgi Değer ve Sermaye*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı, 2011.
4. Eva Illouz, *Gefühle in Zeiten des Kapitalismus*, s. 39'da alıntılanmıştır.

OYUNLAŞTIRMA

1. Marx, *Das Kapital*, *a.g.y.*, s. 828.
2. Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, *a.g.y.*, s. 599.
3. Bkz. Giorgio Agamben, *Profanierungen*, Frankfurt a.M., 2005; Türkçesi: *Dünyevileştirmeler*, çev. Betül Parlak, İstanbul: Monokl, 2011.
4. Martin Heidegger, *Grundfragen der Philosophie. Ausgewählte "Probleme" der "Logik"* (Felsefenin Temel Soruları. "Mantık"ın Seçme "Sorunlar"ı), *Gesamtausgabe*, Cilt 45, Frankfurt a.M., 1984, s. 169.

BIG DATA

1. Jeremy Bentham, *Panoptikum oder Das Kontrollhaus*, Berlin 2012, s. 103; Türkçesi: *Panoptikon. Gözün İktidarı*, çev. Barış Çoban, İstanbul: Su, 2016.
2. *A.g.y.*
3. *New York Times*, 4 Şubat 2013: "if you asked me to describe the rising philosophy of the day, i'd say it is data-ism. We now have the ability to gather huge amounts of data. This ability seems to carry with it certain cultural assumption – that everything that can be measured should be measured; that data is a transparent and reliable lens that allows us to filter out emotionalism and ideology; that data will help us do remarkable things – like foretell the future. ... the data revolution is giving us wonderful ways to understand the present and the past."
4. Rüdiger Campe, *Das Spiel der Wahrscheinlichkeit. Literatur und Berechnung zwischen Pascal und Kleist* (Olasılık Oyunu. Pascal ve Kleist Arasında Edebiyat ve Hesaplama), Göttingen, 2002, s. 399.
5. *Wired Magazine*, 16 Temmuz 2008. "Dataizm" terimi için bkz. *Trend*

Update dergisinin 10. sayısı (2011): Dataizm; ayrıca A. Pschera, *Dataismus*, Berlin, 2013.

6. Theodor Adorno ve Max Horkheimer, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, Frankfurt a.M., 1969, s. 4; Türkçesi: *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Elif Ö. Karadoğan, İstanbul: Kabalcı, 2010.
7. Tristan Tzara, *Sieben Dada-Manifeste*, Hamburg, 1976, s. 12; Türkçesi: *Dada Manifestoları ve Diğer Metinler*, çev. Elif Gökteke, İstanbul: Sel, 2018.
8. Bkz. Byung-Chul Han, "Big Data: Dataismus und Nihilismus" (Big Data: Dataizm ve Nihilizm), ZEIT-Online, 27.09.2011.
9. Evgeny Morozov, *Smarte neue Welt. Digitale Technik und die Freiheit des Menschen* (Akıllı Yeni Dünya. Dijital Teknik ve İnsanın Özgürlüğü), Münih, 2013, s. 378
10. Foucault, *Technologien des Selbst*, *a.g.y.*, s. 37.
11. Big Data'nın bu yönüne Viktor Mayer-Schönberger ve Kenneth Cukier de işaret eder. *Big Data. Die Revolution, die unser Leben verändern wird*, Münih, 2013, s. 203; Türkçesi: *Büyük Veri. Yaşama Çalışma ve Düşünme Şeklimizi Dönüştürecek Bir Devrim*, çev. Banu Erol, İstanbul: Paloma, 2013.
12. Walter Benjamin, *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*, Frankfurt a.M., 1963, s. 36; Türkçesi: *Teknik Olarak Yeniden-Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı*, çev. Gökhan Sarı, İstanbul: Zeplin, 2015.
13. Zygmunt Bauman ve David Lyon, *Daten, Drohnen, Disiplin. Ein Gespräch über flüchtige Überwachung* (Veriler, İnsansız Hava Araçları, Disiplin. Yüzeysel Gözetim Üzerine Bir Konuşma, Berlin 2013, s. 83 vd.
14. *A.g.y.*, s. 86 vd.
15. Sigmund Freud, *Briefe an Wilhelm Fließ. 1887-1904* (Wilhelm Fließ'e Mektuplar), haz. J. M. Masson, Frankfurt a.M., 1986, s. 173.
16. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse 1830, Erster Teil. Die Wissenschaft der Logik; Werke in zwanzig Bänden* içinde, haz. E. Moldenhauer ve K. M. Michel, Frankfurt a.M., 1970, s. 302; Türkçesi: *Mantık Bilimi (Küçük Mantık), Anahatlarda Felsefi Bilimler Ansiklopedisi 1*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2014.
17. *A.g.y.*, s. 318. 18. *A.g.y.*, s. 332. 19. *A.g.y.*
20. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Wissenschaft der Logik II*, *Die Lehre vom Begriff* (1816), Hamburg, 2003, s. 104; Türkçesi: *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2014.
21. Immanuel Kant, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* (Kozmopolitik Açıdan Genel Tarih Fikri), *Gesammelte*

Schriften. Akademie-Textausgabe, Bd. 8, Berlin, 1912/13 içinde, s. 17. Evlilik, doğum ve ölümlerdeki düzenliliği Kant 1740-70 dönemindeki istatistiklerden, muhtemelen de Johann Peter Süßmilch'in *Die göttliche Ordnung in den Veranderungen des menschlichen Geschlechts, aus der Geburt, dem Tode und der Fortpflanzung desselben erwiesen* (İnsan Türünün Değişimlerindeki Tanrısal Düzenin Türün Doğum, Ölüm ve Üremelerinde Kendini Göstermesi) adlı yazısından almıştır. Bkz. Rüdiger Campe, *Wahrscheinliche Geschichte - poetologische Kategorie und mathematische Funktion* (Muhtemel Tarih - Şiirbilimsel Kategori ve Matematiksel Fonksiyon), *Poetologien des Wissens um 1800* (1800'lerde Bilimin Şiirbilimi) içinde, haz. J. Vogl, Münih, 1998, s. 209-30, burada s. 220.

22. *Was heisst 'Die Mehrheit entscheidet'?* ("'Karar Çoğunluğundur' Ne Demektir?") adlı yazısında Manfred Schneider *volonté générale*'in stratejik yönüyle ilgilenir. Bkz. *Urteilen / Entscheiden* (Hüküm Vermek/ Karar Vermek), haz. C. Vismann ve Th. Weitin, Münih, 2006, s. 154-74, burada s. 161.
23. Jean-Jacques Rousseau, *Vom Gesellschaftsvetrag*, Stuttgart, 2011, s. 32; Türkçesi: *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul: İş Bankası Kültür, 2006.
24. Schneider, *Was heisst 'Die Mehrheit entscheidet'? a.g.y.*, s. 162.
25. Rousseau, *Vom Gesellschaftsvetrag*, *a.g.y.*, s. 94.
26. Bkz. Manfred Schneider, *Serapiontische Probabilistik. Einwände gegen die Vernunft des größten Haufens* (Serapionik Olasılık. En Büyük Yığının Aklına Karşı İtirazlar), *Hoffmaneske Geschichte. Zu einer Literaturgeschichte als Kulturgeschichte* (Hoffmancı Tarih. Kültürbilim Olan Bir Edebiyat Bilimine Doğru), haz. G. Neumann, Würzburg 2005, s. 259-76.
27. Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente Sommer 1872-Ende 1874* (Geride Kalan Parçalar 1872 Yaz-1874 Sonu), *Kritische Gesamtausgabe*, Cilt III4, Berlin u.a., 1978, s. 250 vd.

ÖZNENİN ÖTESİNDE

1. Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente Frühjahr 1881-Sommer 1882* (Geride Kalan Parçalar 1881 Bahar-1882 Yaz), *Kritische Gesamtausgabe*, Cilt V2, Berlin u.a., 1973, s. 427.
2. Michel Foucault, *Von der Subversion des Wissens* (Bilginin Yıkıcılığı Üzerine), Frankfurt a.M., 1987, s. 80.
3. Michel Foucault, *Der Mensch ist ein Erfahrungstier. Gespräch mit Du-*

cio Trombadori (İnsan Bir Deneyim Hayvanıdır. Ducio Trombadori ile Söyleşi), Frankfurt a.M., 1996, s. 27.
4. Michel Foucault, *Ästhetik der Existenz. Schriften zur Lebenskunst* (Varoluşun Estetiği. Yaşam Sanatı Üzerine Yazılar), Frankfurt a.M., 2007, s. 110 vd.

BUDALALIK

1. www2.univ-paris8.fr/deleuze/article.php3?id_article=131 ve Philippe Mengue, *Faire l'idiot. La politique de Deleuze* (Budala Olun. Deleuze' un Siyaseti), Editions Germina, 2013.
2. Gilles Deleuze, Felix Guattari, *Was ist Philosophie?*, Frankfurt a.M., 2000, s. 71; Türkçesi: *Felsefe Nedir?*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: YKY, 2015.
3. Botho Strauss, *Lichter des Toren. Der Idiot und seine Zeit* (Aptalın Işıkları. Budala ve Çağı), Münih, 2013, s. 10.
4. *A.g.y.*, s. 11.
5. Gilles Deleuze, *Mediators* (Arabulucular), *Negotiations* (Müzakereler) içinde, New York, 1995, s. 121-34, burada s. 129. Alıntı: M. Hardt ve A. Negri, *Demokratie. Wofür wir kämpfen* (Demokrasi. Ne İçin Mücadele Ediyoruz), Frankfurt a.M., 2013, s. 21.
6. Strauss, *Lichter des Toren*, *a.g.y.*, s. 11,
7. *A.g.y.*, s. 165.
8. *A.g.y.*, s. 7. Clément Rosset *Traktat über die Idiotie*'de (Budalalık Üzerine Deneme) aptallığı zekânın karşıtı olan "zekâdan yoksunluk"tan ayırt eder. Böylelikle aptallığa yaratıcı bir potansiyel tanır: "Genelde aptallık zekâdan yoksunlukla bir tutulur, zekânın karşıtı olarak görülür. Bu şekilde *uyanık, esnek ve dikkatli* zekânın karşısına *mahmur, duyarsız ve donmuş* olarak kabul edilen aptallık konur. ... Aslında aptallık kadar uyanık, esnek ve dikkatli bir şey daha yoktur" (Clément Rosset, *Das Reale. Traktat über die Idiotie*, Frankfurt a.M., 1988, s. 183). Aptallığı sınırsız bir açıklık ve duyarlılık karakterize eder, halbuki zekâdan yoksunluk sınırlar içine hapsolmuştur. *Deneyim yoksulu*dur. Bu yüzden de *olay*a erişemez. "Zekâdan yoksunluk ardından kapıları kapatır: Şu ya da bu bilgiye çıkan belli yolların yasak olduğunu ima eder ve böylece deneyim ufkunu sınırlar." Buna karşılık budalalık "gelişigüzel bir nesneyi dikkat nesnesi ve muhtemel bir angajman nesnesi haline getirmesiyle her şeye açıktır". Budalalık bir "istidat", "bütün putları, rahipleri ve müminleriyle bir rahiplik müessesesidir" (*a.g.y.*, s. 185).
9. Gilles Deleuze, *Die Immanenz: ein Leben* ... (İçkinlik: ... Bir Hayat), *Gilles Deleuze – Fluchtlinien der Philosophie* (Gilles Deleuze - Felse-

fenin Hiza Çizgileri) içinde, haz. F. Balke ve J. Vogl, Münih, 1996, s. 29-33, burada s. 30.

10. Boşluk kavramı için bkz. Byung-Chul Han, *Philosophie des Zen-Buddhismus* (Zen Budizminin Felsefesi), Stuttgart, 2002 ve *Abwesen. Zur Kultur und Philosophie des Fernen Ostens* (Özsüz. Uzak Doğu'nun Kültürü ve Felsefesi Üzerine), Berlin, 2007.
11. Deleuze, *Die Immanenz*, *a.g.y.*, s. 31 vd.
12. *A.g.y.*, s. 31. 13. *A.g.y.*
14. Strauss, *Lichter des Toren*, *a.g.y.*, s. 175.

—

Byung-Chul Han
Psikopolitika

"Kendini özgür sanan performans öznesi aslında bir köledir. Efendisi olmaksızın kendini gönüllü olarak sömürmesi ölçüsünde *mutlak köledir*. Karşısında artık onu çalışmaya zorlayan bir efendi yoktur. *Salt yaşamı* mutlaklaştırarak *çalışır*.

"Bir girişimci olarak neoliberal özne başkalarıyla amaçtan yoksun ilişkilere girmekten acizdir. Girişimciler arasında *amaçtan yoksun* bir dostluk oluşmaz zaten. Halbuki özgür olmak köken olarak *dostlar arasında olmak* anlamına gelir. Özgürlük ve arkadaş kelimeleri Hint-Avrupa dil ailesinde aynı köke sahiptir. Özgürlük esasında bir *ilişki kelimesi*dir. İnsan kendini ancak iyi bir ilişkide, diğer insanlarla mutlu bir birliktelik içinde gerçekten özgür hisseder.

"Yurttaş tüketici haline gelmiştir. Yurttaşın özgürlüğü yerini tüketicinin edilginliğine bırakır. Tüketici olarak seçmen bugün siyasete, toplumu şekillendirmekte etkin bir rol almaya gerçek bir ilgi göstermemektedir. Ortak siyasi eylem gerçekleştirmeye ne isteği ne de yeteneği vardır. Siyasete *sadece edilgin bir biçimde*, homurdanarak, şikâyet ederek *tepki* verir, tıpkı hoşuna gitmeyen hizmet ya da mal sektörüne yaptığı gibi. Siyasetçiler ve partiler de bu tüketim mantığı uyarınca davranır. "*Sunmak*" zorundadırlar. Böylelikle de tüketici olarak seçmeni tatmin etmesi gereken *tedarikçiler* durumuna düşerler."

— Byung-Chul Han

Metis Edebiyatdışı
ISBN-13: 978-605-316-170-7

9 786053 161707

Metis Yayınları
www.metiskitap.com